

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«__» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Інформація про зовнішній вигляд людини як об'єкт криміналістичного дослідження»

Виконавець: студент 2 курсу, групи ПР-103М, Сокол Олександр Сергійович

Керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу
Літвінова Ірина Теофанівна

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет
Кафедра кримінального права і процесу
Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри
_____ Лихова С.Я.
« ____ » _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Сокола Олександра Сергійовича

1. Тема роботи «Інформація про зовнішній вигляд людини як об'єкт криміналістичного дослідження», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 05 грудня 2021
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: аналітичний огляд юридичних джерел з тематики кваліфікаційної роботи. Розглянуті ознаки зовнішності людини, здійснена їх характеристика та класифікація; досліджено використання інформації про зовнішність людини в практичній діяльності органів внутрішніх справ; розкритий зміст використання сучасних апаратно-програмних засобів для дослідження інформації про зовнішність людини та на основі отриманої інформації зроблено обґрунтовані пропозиції і рекомендації щодо вдосконалення законодавства, що мають елементи новизни.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Літвінова Ірина Феофанівна

(підпис)

Завдання прийняв до виконання

Сокол Олександр Сергійович

(підпис)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Інформація про зовнішній вигляд людини як об'єкт криміналістичного дослідження»: 93 сторінки, 69 використаних джерел.

ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ, ОБ'ЄКТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ, КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ, МЕТОДИ ВСТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час криміналістичного дослідження про зовнішній вигляд людини.

Предметом дослідження є функціонально-структурні особливості сучасної системи встановлення особи за ознаками зовнішності.

Метою роботи є виклад загальних положень щодо даної теми, розкриття методики використання інформації про зовнішність людини в розслідуванні злочинів, що визначає шляхи найбільш раціонального використання криміналістичних засобів та методів встановлення особистості.

Методи дослідження: історико-правовий, порівняльно-правовий, метод системного аналізу, формально-логічний, статистичний метод системно-структурний.

В кваліфікаційній роботі розглянуті ознаки зовнішності людини, здійснена їх характеристика та класифікація; досліджено використання інформації про зовнішність людини в практичній діяльності органів внутрішніх справ; розкритий зміст використання сучасних апаратно-програмних засобів для дослідження інформації про зовнішність людини.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі, підготовці проектів нормативно-правових актів, правозастосовній практиці.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ	11
1.1 Людина як об'єкт криміналістичної ідентифікації	11
1.2 Джерела інформації про зовнішність людини.....	21
1.3 Ознаки зовнішності людини, їх характеристика та класифікація ...	31
РОЗДІЛ II. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ	47
2.1 Використання інформації про зовнішність людини при встановленні особи розшукуваного	47
2.2 Використання сучасних апаратно-програмних засобів для дослідження інформації про зовнішність людини	60
2.3 Перспективні напрямки використання комп'ютерних технологій при дослідженні зовнішності людини.....	70
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі проблема ідентифікації особистості як у криміналістиці, і у судовій медицині залишається дуже актуальною.

Значення цієї проблеми зростає під час вирішення питань щодо розслідування вбивств, пов'язаних з ідентифікацією непізнаних, розчленованих трупів, смерті людей за невідомих обставин, а також за масових людських жертв у результаті природних та техногенних катастроф.

Можна відзначити, що професійне розслідування подій такого роду, яке полягає, зокрема, в ідентифікації особи потерпілих, постраждалих, злочинців, безвісти зниклих осіб є одним із головних завдань. Так дії «гарячими слідами» не завжди призводять до бажаного результату – розкриття злочину.

Багато заздалегідь планованих тяжких злочинів, що скоюються із застосуванням вогнепальної зброї, вибухових пристроїв, з використанням будь-яких засобів ускладнюють подальше впізнання, як самих злочинців, так і їх жертв.

Істотно збільшується роль криміналістичних засобів та методів встановлення особистості потерпілих та винних у скоєнні злочинів, і навіть пошуку свідків. Зростає потреба у вдосконаленні наявних у розробці нових криміналістичних засобів та методів встановлення особи.

Незважаючи на високий та досить тривалий досвід використання ознак зовнішності для подальшої ідентифікації людини, очевидно, що є необхідність у подальших дослідженнях.

Для повного та об'єктивного розуміння поняття зовнішності недостатньо лише наук кримінального циклу, слід звертатися й до інших наук: антропології, психології, соціології тощо.

Досить важливим є такий напрямок науки, як криміналістична габітоскопія, також звана як криміналістична ідентифікація людини за зовнішніми ознаками. Часто на практиці, при вирішенні кримінальних справ, виникає необхідність у збиранні та фіксації інформації про зовнішність розшукуваних злочинців або осіб, які зникли безвісти, непізнані трупів, і тоді обійтися без цієї ідентифікації складно, а іноді просто неможливо. На підставі цього дана тема є досить актуальною, і це пов'язано, в першу чергу, з активним застосуванням даного напряму у роботі правоохоронних органів, оскільки в ході розкриття та розслідування злочинів нерідко виникає потреба у проведенні експертизи за ознаками зовнішності.

Габітоскопія являє собою розділ криміналістики, який вивчає людину по зовнішності і розглядає сукупність теоретичних положень, різних практичних рекомендацій, прийомів, засобів і методів збирання, а також дослідження та використання з метою розслідування злочинів за допомогою інформації про зовнішній вигляд людини. Предметом дослідження розглянутого напряму також є структура та властивості зовнішнього вигляду людини, закономірність фіксації зовнішнього вигляду людини в різних відображеннях, загальні закономірності збирання та використання даних про зовнішній вигляд людини, науково-технічні засоби та методи вивчення та використання.

У практиці виділяють кілька завдань криміналістичної габітоскопії серед них: розшук осіб, що зникли з місця злочину; розшук уже встановлених осіб, які ховаються від слідства та суду або тих, хто втік з місць позбавлення волі; розшук зниклих безвісти, ідентифікація живих осіб та померлих громадян.

Основи теорії криміналістичної габітоскопії було покладено ще наприкінці XIX століття, тобто це далеко не нове поняття, проте навіть у сучасний час вже з накопиченим та великим досвідом, цей напрямок криміналістики грає величезну роль практиці.

Французький криміналіст Аль фонс Бертільон запропонував метод словесного портрета, який є текстовим описом, складеним у певному порядку з використанням уніфікованої термінології. Метод полягає у зборі відомостей про основні анатомічні та функціональні ознаки, за якими людина може бути ідентифіковано та за допомогою цього упізнано. Насправді словесний портрет застосовується у криміналістичній реєстрації.

Портретна експертиза є окремим видом традиційних криміналістичних експертиз, які проводяться експертами на основі спеціальних знань відповідно до процесуального законодавства та методичних регламентацій з метою встановлення тотожності людини за ознаками її зовнішності, які зафіксовані на об'єктивних відображеннях, та виконані за допомогою спеціалізованих методів дослідження.

Об'єктом експертизи тут будуть ознаки зовнішності людини, які представлені у різних джерелах інформації у вигляді зображень. Об'єкти можна розділити на дві групи: первинні – зображені зображення зовнішнього вигляду людини і вторинні – перетворені з первинного зображення зовнішнього вигляду (наприклад, для реклами). Важливо зауважити, що отримання копії зображення через ксерокс втрачаються якості зображення, і експерт, якому передали ксерокопію фотознімка, швидше за все, зробить ймовірний висновок про тотожність, оскільки копія не міститиме будову дрібних елементів особи або вони будуть розмиті. У даному випадку, ми вважаємо, що необхідно і актуально буде розробка та впровадження нових технологій, які б могли полегшити роботу експерту.

Підсумовуючи вищесказане, можемо зазначити, що габітоскопія напрямок, який не перестає розвиватись. З моменту свого виникнення вона була важливим моментом при розслідуванні та розкритті злочину, що відображає її актуальність у різні періоди історії. Ми вважаємо, що для більш успішного розвитку даної сфери все ж таки необхідне просування

технологічних ресурсів та інформаційної сфери, щоб прискорити та полегшити роботу співробітників. Безумовно, дана пропозиція є важкою і довготривалою у своїй реалізації.

Дане дослідження дозволить провести аналіз, систематизацію, узагальнення наявних розробок та практик ідентифікації людини за ознаками її зовнішності, визначити методи, форми, перспективи еволюції наукових та практичних рекомендацій, спрямованих на розкриття та розслідування злочинів органами дізнання та слідства.

Проблему зовнішності людини в різні часи досліджували Р. С. Белкін, М. В. Салтевський, І. Ф. Вінніченко, П. Д. Біленчук, М. В. Терзиев, А. А. Гусев, Ю. І. Машимін, П. Г. Орлов, А. М. Зінін, А. А. Топорков, Г. М. Павлов, Г. В. Соколов, В. А. Снетков, В. С. Степанін, П. П. Цветков, та інші.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи - виклад загальних положень щодо даної теми, розкриття методики використання інформації про зовнішність людини в розслідування злочинів, що визначає шляхи найбільш раціонального використання криміналістичних засобів та методів встановлення особистості.

Завдання, які необхідно вирішити для досягнення поставленої мети:

- розглянути теоретичні основи дослідження інформації про зовнішній вигляд людини;
- розглянути ознаки зовнішності людини, здійснити їх характеристику та класифікацію;
- дослідити використання інформації про зовнішність людини в практичній діяльності органів внутрішніх справ;
- розкрити зміст використання сучасних апаратно-програмних засобів для дослідження інформації про зовнішність людини
- дослідити перспективні напрямки використання комп'ютерних технологій при дослідженні зовнішності людини.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, які виникають під час криміналістичного дослідження про зовнішній вигляд людини.

Предмет дослідження – функціонально-структурні особливості сучасної системи встановлення особи за ознаками зовнішності.

Методологічною основою роботи є такі загальнонаукові та спеціальні наукові методи пізнання:

- історико-правовий – для дослідження габітоскопії як – галузі криміналістичної техніки;
- порівняльно-правовий – для дослідження використання інформації про зовнішність людини при встановленні особи розшукуваного;
- системного аналізу – при характеристиці ознак зовнішності людини;
- формально-логічний – використаний для аналізу класифікації зовнішності людини, джерела інформації про зовнішність людини;
- статистичний метод – для аналізу й узагальнення емпіричної інформації.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, що містять шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 93 сторінки, використаних джерел – 69 найменувань.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД ЛЮДИНИ

1.1 Людина як об'єкт криміналістичної ідентифікації

Необхідність встановлення конкретної особи невід'ємно пов'язана з діяльністю правоохоронних органів для розкриття кримінальних правопорушень. У сучасних умовах розвитку діяльності правоохоронних органів саме встановлення осіб тим чи іншим чином причетних до тієї чи іншої кримінальної події відіграє фундаментальну роль для розшуку та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб в скоєних правопорушеннях. Протягом досудового розслідування та в процесі розкриття злочинів формування образу злочинця є досить важливим, тим паче коли свідки події відсутні, тоді слідчому потрібно шукати докази які б могли на місці події, що могли б вказати на злочинця.

Людську зовнішність можна визначити як фенотип (сукупність зовнішніх та внутрішніх ознак і властивостей організму, що можливо спостерігати в морфологічних, цитологічних, анатомічних чи фізіологічних дослідженнях). Фенотипом є результат відображення генотипу при певних умовах навколишнього середовища. Людський фізичний вигляд, атрибути, що вважаються важливими для фізичної привабливості (антропологічні данні), які істотно вплинули на формування та розвиток соціальних відносин та особистості в цілому. Всі ми різні і в своєму роді унікальні, маємо свої унікальні характеристики, особливості зовнішності, характеру, функціональні особливості. І саме за цими характеристиками нас можна ідентифікувати. Тому ідентифікація людини за зовнішніми ознаками дуже важлива кримінальному процесі.

Кожна людина має свої відмінності, одні вона отримала з народження (генетичні), інші сформувалися протягом життя чи стали результатом певних подій, багато з них є отримані завдяки зовнішньому втручанням. Люди дуже вибагливі та чутливі до власної зовнішності, це є

одним з наслідків виникнення характерних ознак зовнішності. Разом з тим деякі групи людей мають свої етнічні відмінності зовнішності, наприклад скелетні форми, різні етнічні культури роблять різні акценти на свою зовнішність, вона надає їм особливого соціального статусу.

Зовнішність має важливе значення для сучасної криміналістики та безпосередньо для процесу розкриття злочину адже більшість кримінальних правопорушень вчиняється у відкритій формі, тобто потерпілий та інші особи присутні підчас вчинення правопорушення, бачать обличчя злочинця та можуть запам'ятати особливості його зовнішності, що в подальшому допоможе слідству в його пошуках та розкритті злочину. Тому для криміналістики є надзвичайно важливим дослідження елементів зовнішності людей та їх властивостей, характерних ознак, рис обличчя та особи в цілому.

Ідентифікація людини метою, якої, є встановлення особистості - це одне з найбільш важких завдань, що виникають на початковому етапі розкриття злочину, для їх вирішення збираються та вивчаються різні дані, що відображають властивості, індивідуалізують конкретну людину для подальшого встановлення особи.

Встановлення особи в загальному розумінні — це встановлення певної людини як індивідуума, який виділяється з маси своїми фізіологічними та соціальними за характеристиками, соціальним становищем, зовнішнім виглядом, характером, поведінкою [1, 141].

Вивченню піддають властивості, які мають інформативний характер, ті за якими виробляється уявлення про інформативну структуру особистості.

Уявлення про особистість базується на тому, що особистість включає в себе сукупність тих, хто перебуває в інтегральній єдності, щодо постійних соціальних, психологічних, психічних, біологічних властивостей людини.

Люди завжди описували один одного, але опис, який ми робимо під час розмови не є професійним. Що може сказати дівчина про хлопця, який їй подобається. Мабуть, він мужній, привабливий. Відповідно, людина скаже про жінку: "У неї очі сяють, як зірки". Слідчого такий опис не влаштує, обов'язково почне перепитувати: якого кольору очі, якого розрізу. Сіяють – тобто блищать нездоровим блиском? Можливо, людина перебувала під впливом наркотиків? Таки чином виникає галузь криміналістичної техніки яка є одним із розділів науки криміналістики та включає теоретичні положення і засновані на них науковотехнічні засоби та методи збирання, вивчення та використання даних про зовнішність людини в криміналістичній практиці. Так само, основним у даній галузі є поняття зовнішнього вигляду людини.

Розділ науки в криміналістиці, що досліджує зовнішні ознак людей, властивостей, їх методи та способи фіксування, відображення називається габітоскопією.

Ознаку можна визначити як якість досліджуваного об'єкту, притаманні йому властивості, відносно розташування, розміри, форма. Ознака це очевидний зовнішній вигляд, що доступний для сприйняття. Властивість є не очевидною, наприклад, твердість гнучкість, водостійкість, прозорість.

В стінах сучасної академії ім. Ярослава Мудрого учені визначають поняття габітоскопії як – галузь криміналістичної техніки, що охоплює систему теоретичних положень про ознаки зовнішності людини і методів та науково-технічних засобів за допомогою яких вони збираються, використання та дослідження таких ознак для ототожнення особи.

Анатомічні та антропологічні дослідження лягли в основу габітоскопії [2, с. 57].

Шеремет А.П. в своєму підручнику визначає габітологію як галузь криміналістичної техніки, що вивчає ознаки зовнішності людини, матеріальні та ідеальні відображення цих ознак, їх засоби та методи і

використання для встановлення фактів, які мають одну із визначних ролей у розкритті та розслідуванні правопорушень передбачених чинним законодавством [3, с. 201].

Передумовами наукового використання інформації зовнішнього вигляду людини у криміналістиці з метою розшуку та встановлення особистості є зовнішні відмінності та властивості людини, що мають криміналістичне значення та сприяють криміналістичній ідентифікації. Головними умовами для цього є відносна стійкість, індивідуальність та відображуваність.

Індивідуальність – відмінність зовнішності людини від інших осіб визначається величезною кількістю ознак та їх складністю, що описують зовнішність. Завдяки великій кількості ознак в кожній людині є можливість виділити кожну з маси інших людей та ідентифікувати за допомогою цих ознак та індивідуальності. Стійкість вигляду людини означає можливість незважаючи на зміни в часі установити конкретну особу. Зовнішність людини як і будь-який матеріальний об'єкт піддається змінам протягом свого існування, але її зміна не перешкоджає ототожненню людини за зовнішніми ознаками, адже закономірності таких змін відомі.

В криміналістиці прийнято вважати, що ідентифікаційний період для портретної експертизи становить до 60 років. В підручнику з криміналістики Харківського національного університету внутрішніх справ автори визначають відображуваність як «Відображуваність (рефлекторність) – властивість відбиватися в різних слідах-відображеннях – у свідомості інших людей, на знімках, малюнках, в описах тощо. Ця властивість забезпечує можливість збирати й накопичувати дані про зовнішній вигляд, вивчати їх і використовувати в різних умовах роботи правоохоронних органів [4, 243].»

Дослідження питання ідентифікації особи за її ознаками та властивостями зовнішності неодноразово займалися учені-криміналісти у

своїх працях М.М. Герасимов, В.О. Снетков, Ю.П. Дубягін, З.І. Кірсанов, П.Г. Орлов, О.М. Зінін та ін. Їхні дослідження опирались на використання ознак зовнішності людини для її ототожнення, вони описували методи та засоби, що використовують для встановлення осіб та розшуку підозрюваних під час розслідування кримінальних правопорушень. В їхніх працях розкрито загальні проблеми ототожнення осіб за їхніми ознаками зовнішності.

Першим формуванням криміналістичної ідентифікації у науці можна вважати публікацію Потапова С.М. «Принципи криміналістичної ідентифікації», яка вийшла у дебютному випуску журналу «Советское государство и право» в 1940 році, положення його праці були розвинуті автором в брошурі «Введение в криминалистику», яка більш ґрунтовніше розповідала про авторські погляди на криміналістичну ідентифікацію [5].

Професор Белкін Р.С. при оцінці значення праці Потапова С.М. для розвитку криміналістики зазначив «... з тих пір (з моменту виходу брошури «Введение в криминалистику») пройшло понад п'ятдесят років, а робота Потапова все ще «на слуху», вона стала базовою для великої кількості кандидатських та докторських робіт, величезної кількості монографій, тез випускників, статей, та інших робіт. Робота Потапова актуальна і на цей момент. [6, с. 47].

Потапов С.М. розглядав ідентифікацію людини як спеціальну методологію та сукупність методів криміналістики. Він зазначав, що можливо ідентифікувати будь-які матеріальні речі або явища, їхні види чи підвиди, якості, відмінності, ділянки простору чи момент часу, людську особистість та її окремі ознаки, людські дії та психічні акти [5, 4, 15].

Белкін Р.С. та Вінберг А.І. визначають криміналістичну ідентифікацію як науку про принципи та загальні ототожнення об'єктів по їхнім відображенням для розкриття злочинів [7, 66].

Серед головних положень криміналістичної ідентифікаційної теорії, як була розроблена С.М. Потаповим можна виділити декілька ступенів

сентенції, які розкривають криміналістичну ідентифікацію як самостійну науку:

- всі об'єкти матеріального світу діляться на такі, що змінюються, та такі, що змінюються відносно. І для ідентифікації цих об'єктів існують різні умови;

- підчас встановлення тотожності виокремлюють два види матеріальних об'єктів: тотожність яких встановлюється, та об'єкти за допомогою яких встановлюється тотожність;

- ідентифікованим може бути будь-який об'єкт навколишнього середовища;

- ідентифікація можлива лише в умовах та період, коли ідентифікуючі об'єкти відносно стійкі;

- тотожність із самим собою визначається ознаками об'єкта, що проявляються в період перебування в причинно-наслідковому зв'язку з умовами їх відображення;

Вивчаючи наукові дослідження про визначення змісту криміналістичної ідентифікації можливо зафіксувати, що в більшості наукових розробок, що сформувався різними авторами в основу їх робіт ввійшли ідеї С.М. Потапова.

Саме ідеї С.М. Потапова розкривають криміналістичну ідентифікацію як систему що виконується в певній закономірності дій для встановлення факту наявності чи відсутності тотожності досліджуваного об'єкту (предмету, людини) . [8, с. 29].

С.М. Потапов, визначаючи зміст і мету криміналістичної ідентифікації, зазначав, що криміналістична ідентифікація – це процес дослідження на меті якого є доведення тотожності або її відсутності який проводиться завдяки виявленню та вивченню ознак об'єкта, що досліджується, для наступного порівняння з уже відомими ознаками цього ж об'єкта, шляхом порівнювання з ознаками, які повинні належати цьому об'єкту або спростувати їх [5].

«Таким чином, не зважаючи на дискусійність та неоднозначність окремих тверджень С.М. Потапова, саме його роботи стали фундаментом для подальшого розвитку як криміналістики в цілому, так і її окремих напрямів.

У свою чергу, саме цим вченим була започаткована криміналістична ідентифікація як елемент науки «криміналістика» та як окрема наукова категорія, у зв'язку із чим неможливим є проведення будь-яких ґрунтовних наукових досліджень у цій сфері без детального аналізу праці цього видатного вченого.

Однак у подальшому наукові розробки С.М. Потапова щодо суті криміналістичної ідентифікації були піддані значній критиці, проте це призвело не лише до появи опонентів, а й збільшення кількості прихильників його наукових поглядів.» [9].

Встановлені факти за допомогою криміналістичної ідентифікації відіграють фундаментальну роль в оперативно-розшуковій роботі, слідстві, цивільних та кримінальних справах для доведення різних обставин які допоможуть в розкритті злочину. Ідентифікаційні факти щодо предмету доказування можуть бути прямими доказами в кримінальній справі. Віднесення їх до прямих або побічних доказів залежить від конкретного складу злочину. Частіше за все вони є непрямими доказами, так як для остаточного висновку про вину підозрюваного у вчиненні злочину потрібно з'ясувати інші обставини та зібрати докази. Висновки про наявність тотожності чи відсутності, як і інші докази повинні оцінюватися особою яка проводить дізнання в усіх аспектах справи та обставинах про об'єктивному розгляді та сукупності на основі чинного законодавства.

Завдяки криміналістичній ідентифікації у практичній діяльності слідчих під час досудового розслідування та розгляду справи у суді (судового розгляду) встановлюють певний механізм скоєного правопорушення і осіб, що його вчинили, також розпізнають об'єкти злочину та розшуковують злочинця.

Об'єктами криміналістичної ідентифікації є люди (потерпілий, підозрюваний) чи різні предмети злочинного діяння (зброя, знаряддя злочину, транспортні засоби), речовини.

Процес ідентифікаційного дослідження включає в себе розподіл об'єктів на ідентифікуємий об'єкт, ототожнення якого складає завдання процесу ідентифікації, та ідентифікуючий, тобто об'єкт, за допомогою якого вирішується завдання ідентифікації. Ідентифікуючі об'єкти є носіями матеріально-фіксованого відображення ознак ідентифікованих об'єктів. Підчас дослідження ідентифікуємим об'єктом криміналістичного дослідження може бути тільки один, а ідентифікуючих (завдяки яким ідентифікують) може бути декілька. Тобто людину можна ідентифікувати за слідами ніг, рук, зубів, голосу, почерком, письмовою мовою, всі ці ідентифікуючі об'єкти можуть бути відображені на окремих матеріальних носіях інформації.

В свою чергу ідентифікуючі об'єкти розподіляються на дві групи:

- перша це об'єкти які за припущенням слідчого відображують ознаки об'єкта, що ідентифікується. Наприклад такими можуть бути, сліди пальців рук чи ніг, сліди ніг, знарядь злом, на що були виявлені на місці події. В зв'язку з тим що вилучення таких слідів не завжди можливе для вивчення їх в лабораторії об'єктами дослідження стають копії, моделі цих слідів у вигляді відбитків, зліпків чи фотознімків.

- до другої групи відносяться об'єкти походження яких є безсумнівним, їх називають порівняльними. Одержання їх проходить за допомогою проведення процесуальних дій. В такому випадку є неприпустимою сумнівність цих ідентифікаційних зразків. З практики можна виокремити такі зразки як: експериментальні, вільні та умовно-вільні.

Ідентифікація за уявним образом (ідеальним відображенням) тобто ідентифікація реального об'єкту, що пред'явлений до впізнання. Засобом для такої ідентифікації є уявний образ який залишився у пам'яті тієї особи,

що впізнає (свідок, потерпілий). Образ який людина запам'ятала (уявний), повинен відповідати таким самим критеріям як і кожний інший засіб ідентифікації тобто: мати достатню кількість ознак за допомогою яких можливо ідентифікувати ідентифікуємий об'єкт, бути повним і достатньо чітким. В разі не задоволення цих вимог такий засіб не може братися до уваги, тобто неможливо здійснити пред'явлення для впізнання.

Орім ідентифікаційних засобів та ідентифікованого об'єкта, під час ототожнення можуть використовувати порівняльні зразки. Структура зовнішнього вигляду людини складається з багатьох елементів які створюють цілу систему та окремих її частин, що можуть бути виділені під час їх вивчення.

Елемент — це невід'ємна (в системі, за наявних можливостей) частина складних предметів, процесів, явищ. Про що свідчить сучасна наука і практика, відносний характер простого та складного.

В сучасній науці під поняттям елементу прийнято вважати будь-які об'єкти, їх складний комплекс, що згрупований з іншими окремими об'єктами і в цілому формують одне ціле.

Поняття «елемент» має відносний характер. Залежно від способу розгляду того чи іншого предмета в ролі елементів можуть виступати різні структурні одиниці. Будь-який об'єкт (у тому числі зовнішність людини) є системою, якщо його можна розділити на взаємодіючі та взаємопов'язані частини одного цілого. У свою чергу, ці елементи можуть мати власну структуру та являти собою підсистеми більшої системи [10, с. 214].

Специфікою оперативно-розшукової ідентифікації людини за її зовнішніми ознаками є орієнтуєчий та попередній характер такої ідентифікації. Її результати вимагають підтвердження в умовах процесуальної діяльності. Не до уваги тактичні особливості даного ідентифікаційного виду, потрібно наголосити, що він використовує техніко-криміналістичні засоби оперативно-розшукової діяльності для

встановлення особи, призначені, для актуалізації уявного образу особи, яка розшукується.

Популярний метод словесного портрета, який використовується вже більше ста років, був запропонований А. Бертильоном. Він потребує значного інформаційно-забезпечувального вдосконалення. Система опису зовнішніх ознак людини попередньо розроблена та орієнтована на застосування під час реєстрації європеоїдного антропологічного типу. За умов сучасної правоохоронної діяльності ця система потребує адаптації до ситуацій коли потрібно описати осіб негроїдного та монголоїдного антропологічних типів.

Необхідна інформація для оперативно-розшукового встановлення особи протягом останніх 50 років збиралася і реалізовувалась за допомогою всім відомого криміналістичного засобу, що називається фотороботом. Саме завдяки такому криміналістично-інформаційному носію інформації про зовнішній вигляд особи стало можливим інтерпретувати отриману вербальну інформацію візуально, що значно полегшує роботу правоохоронцям. «Відтак, цей вид інформації, ставши матеріалізацією уявного образу, суб'єктивного за своєю природою, обґрунтовано отримав назву «суб'єктивний портрет» [11, 20] ».

Природа фоторобота містить в собі певну складність яка проявляється в достовірному забезпеченні відтвореної інформації. Виходячи з практики, використання та виготовлення фотороботів є завжди суб'єктивним, адже він залежить від того хто його виготовляє та якими технічними засобами користується. Для цього була введена особлива спеціальність судового художника або художника-криміналіста. Була успішна спроба створення системи для навчання майбутніх спеціалістів. Відтак на базі Харківського художньо-промислового училища було створено спеціальна школа. В сучасній криміналістиці потреба в такому спеціалісті відсутня адже проблему технічного забезпечення у

виготовленні фотороботу вирішили спеціалізовані програми та комп'ютери.

Відтак достовірність фоторобота залежить від системи знань з оцінки уявного образу – основи такого виду зображень, навичок роботи з очевидцями і професіоналізму того, хто складає фоторобот. Особами що складають фоторобот можуть бути співробітники експертно-криміналістичної служби, членів підрозділів органів внутрішніх справ.

1.2 Джерела інформації про зовнішність людини

Сучасний період розвитку суспільства характеризується вдосконаленням технічних засобів та методів дослідницької діяльності. Вирішення багатьох виникаючих завдань вже неможливе без комплексної методичної взаємодії різних наук.

Як слушно зазначає Н.П. Майліс: «Сучасні тенденції розвитку наук свідчать про те, що на стику прикордонних знань вдається відкривати нові закономірності; нові можливості для практичної реалізації наукових розробок. Комплексний підхід дозволяє створити більш повну і адекватну картину об'єкта, що досліджується, ніж розрізнені предметні підходи, а це — основний показник ефективного наукового дослідження» [12, с. 24].

Необхідність використання експертних засобів та методів дослідження зовнішнього вигляду людини сьогодні виникає при розслідуванні злочинів, пов'язаних із шахрайством у кредитній сфері, грабежами, розбійними нападами, незаконним обігом наркотичних засобів та іншими суспільно небезпечними діяннями. Починаючи своє дослідження з цього питання, необхідно визначитися з термінологічним апаратом і насамперед із поняттями «метод», «спосіб», «прийом». Вихідні положення ми знаходимо в тлумачних словниках, де зазначені терміни розкриваються однотипними визначеннями.

У спеціальній криміналістичній літературі вчені, відзначаючи подібність понять, все ж таки розрізняють їх залежно від обсягу виконуваних дій, наукової або практичної спрямованості діяльності, застосовуваних приладів чи технічних засобів [13].

На думку авторів підручника з теорії судової експертизи, «метод у широкому значенні є спосіб пізнання дійсності, вивчення явищ природи чи життя, досягнення будь-якої мети, вирішення завдання, тобто певним чином упорядкована пізнавальна діяльність» [14].

Здійснивши огляд змісту термінів, що використовуються, можна визначити, що вони, в принципі, є синонімами та різняться за рівнем спільності розв'язуваних завдань. І як слушно зазначає В.А. Зразків «...методами вважають за краще називати більш складні та загальні системи, а прийомами та способами простіші операції, що входять як елементи у згадані системи» [15, с. 57].

А.І. Вінберг та А.Р. Шляхів розглядали зазначені поняття у складі експертно-криміналістичних методик при вирішенні конкретних завдань, стоять перед особами, які здійснюють процесуальні дії. На думку вчених, методи це «... способи розв'язання завдань, засновані на певних методах, що відповідають цим завданням і що складаються з низки прийомів, операцій, дій, взаємопов'язаних у певній послідовності та виконуваних з дотриманням певних режимів» [16, с. 58].

У перерахованих визначеннях йдеться про організаційну сторону проблеми і зовсім не враховується їхня правова регламентація. Однак, якщо той чи інший метод застосовується у складі методики експертного дослідження, то не можна забувати, про основний її принцип «принципу законності використання методу», а оскільки сучасні методики оцінюються не тільки з точки зору їх відповідності науковій обґрунтованості, але й з правової регламентації, то це необхідно відзначити і у визначенні.

Проблему правової регламентації експертних методик у своїх дослідженнях торкався М.Н. Шухнін, на думку якого, будь-який криміналістичний метод має як технічну, так і правову регламентацію та має співвідноситися з положеннями процесуального законодавства [17, с. 114, 115].

Узагальнюючи сказане, ми можемо запропонувати своє визначення методу стосовно дослідження зовнішнього вигляду людини, під яким в портретній експертизі слід розуміти, складову частину науково апробованої методики, затвердженої в відповідний порядок, тобто сукупність спеціально розроблених чи адаптованих прийомів та способів виробництва портретної експертизи.

Сучасна криміналістика та криміналістична техніка зокрема не обходиться без застосування методик, методів та прийомів виявлення, фіксації, вилучення, дослідження речових доказів та іншої інформації про досконале протиправному діянні. Те саме можна сказати і про відповідні дії щодо інформації про зовнішній вигляд людини, що використовується для ототожнення особи підозрюваного під час проведення оперативно-розшукових заходів чи слідчих дій, і навіть провадженні експертизи. Більше того, як підтверджує практика, для вирішення завдань портретної експертизи плідним є використання сукупності методів та засобів, завдяки чому висновок з експертизи стає об'єктивнішим, отже, і достовірним.

При цьому науковий аналіз та синтез узагальнення отриманих результатів дозволяє пізнати окремі закономірності в області теорії габітоскопії. При цьому необхідно визначити місце методів габітоскопії у системі методів криміналістичної техніки, але треба почати з того, як методи криміналістики взаємодіють із методами інших наук.

Розглядаючи це питання А.А. Ейсман вказував на те, що криміналістична техніка запозичала різні методи та прийоми з найрізноманітніших наукових джерел: оптики, механіки, аналітичної хімії, медицини тощо. [18, с. 23-39].

На сьогоднішній день висловлювання вченого залишається актуальним, оскільки у науці відбуваються природні процеси спеціалізації та взаємопроникнення наук різних галузей одну в одну і створення з їхньої «стику» нового наукового знання. Ці загальні тенденції притаманні розвитку криміналістики та судової експертизи загалом.

Проте, як слушно підкреслював Ю.С. Шевців, «...хоча криміналістика і користується науковими відомостями та методами інших наук, але завдяки своїй абсолютно особливій меті, застосування цих відомостей і методів дає можливість не тільки видозмінювати, але іноді і розробляти принагідно цілий ряд наукових питань та проблем» [19, с. 11].

Подібної точки зору дотримується і Н.П. Майліс, наголошуючи на тому, що «Актуальність використання комплексу знань з різних областей при дослідженні одних і тих же об'єктів необхідно, коли вирішення завдань конкретної експертизи не можливе в рамках однієї галузі знань та потрібна сукупність знань суміжних наук» [12, с. 27].

Найбільший внесок у розвиток загального уявлення про методи у криміналістиці зробив Р.С. Белкін, який розробив загальноприйнятту концепцію, згідно якою система методів, як «...способів вивчення та дослідження, що застосовуються в криміналістиці для пізнання предмета криміналістики та об'єктів реальної дійсності...» складається з трьох взаємозумовлених ланок. Перша «базова» ланка — загальний метод пізнання, що складається з матеріалістичної діалектики і включає діалектичну та формальну логіку. Друга ланка - загальні (загальнонаукові методи), тобто. методи, що застосовуються у всіх науках. Третя ланка - спеціальні методи криміналістики, які, у свою чергу, складаються з двох груп методів: власне криміналістичних методів та спеціальних методів інших наук, запозичених криміналістикою та використовуваних нею у своїх наукових дослідженнях [20, с. 116-127].

Найбільше значення для теми нашого дослідження мають методи третьої ланки (спеціальні методи криміналістики) і вони, з погляду

Є.Р. Російського, має право іменуватися «загальноекспертними» [21, с. 114]. Саме практична спрямованість загальноекспертних методів дозволяє ефективно впроваджувати, що розробляються природними та технічними науками становища діяльність правоохоронних органів.

Вчення про зовнішній вигляд людини (габітоскопія), будучи галуззю криміналістичної техніки, використовує весь арсенал загально- та приватноекспертних методів як для розкриття злочинів, так і для їх розслідування та запобігання. Загалом методи, що використовуються в габітоскопії, можна класифікувати наступним чином: методи виявлення та фіксації інформації про зовнішній вигляд людини (криміналістичні методи), методи встановлення властивостей, станів та взаємозв'язку досліджуваних об'єктів як джерел інформації про зовнішній вигляд людини (діагностичні методи), методи визначення тотожності джерел інформації про зовнішній вигляд людини на різних об'єктивних носіях (ідентифікаційні методи).

Вся сукупність методів вивчення інформації про зовнішній вигляд людини може застосовуватися на різних етапах розслідування злочинів або бути складовою методики при вирішенні діагностичних чи ідентифікаційних завдань. У цю підгрупу може бути включений значний арсенал чуттєво-раціональних та математичних методів, спеціальних методів приватних наук, а також методи дослідження окремих властивостей зовнішнього вигляду.

До методів суб'єктивної властивості належать: опис зовнішності за методом «словесного портрета», складання комбінованого зображення зовнішності з використанням методу «суб'єктивного портрета», виготовлення скульптурної композиції або відновлення зовнішнього вигляду останкам трупа - «реконструкція обличчя по черепу», виготовлення скульптурної композиції або відновлення зовнішнього вигляду останкам трупа - «реконструкція обличчя по черепу».

До методів об'єктивної властивості виявлення та фіксації зовнішнього вигляду людини відносяться: сигналетична фото- та відеозйомка, рентгенівська фотографія, голографія, виготовлення посмертних масок.

На початковому етапі розкриття злочину, коли даних про зовнішній вигляд людини недостатньо, суб'єктивні та об'єктивні підходи до виявлення та фіксації інформації використовуються у комплексі, оскільки важливо не лише витягти відомості з різних джерел, а й із максимальним ступенем адекватності зафіксувати їх. Прикладом такого спільного використання різнохарактерних методів є перетворення зовнішнього вигляду з відеозображення низької якості за допомогою заміни елементів, що недостовірно відобразилися, фотографічними елементами з баз суб'єктивних портретів, доповнивши отримане зображення словесним описом функціональних та супутніх ознак.

Найбільш уживаним засобом фіксації характеристик зовнішнього вигляду розшукуваного особи є "словесний портрет". Словесний портрет як спосіб фіксації інформації про зовнішній вигляд людини використовується в діяльності правоохоронних органів у всьому світі. Чимало наукових праць, присвячених теорії та практиці його використання, є і в українській криміналістиці [22].

Термін «Словний портрет» (Portrait parle, Portrtdtskizze, Signalement, portrait parli, Personalbeschreibung) [12], як спосіб упорядкованого криміналістичного опису зовнішнього вигляду людини, був запропонований французьким ученим А. Бертільйоном наприкінці XIX ст. і є продовженням його роботи щодо вдосконалення методу антропологічної реєстрації осіб, які вчинили злочини [23].

Практика використання методів у габітоскопії звертає увагу на те, що приватноекспертні методи мають як суб'єктивну, так і об'єктивну природу результатів використання. Широке поширення «словесного портрета» зумовлене використанням його як для розшуку та реєстрації

злочинців, для збору інформації про зовнішність безвісти зниклої особи, описи зовнішності під час виробництва портретних експертиз. Поряд з доступністю даного методу для використання в практичній діяльності, він має істотний недолік, обумовлений суб'єктивною природою свого походження.

До теперішнього часу, найдостовірнішим і адекватним засобом зйомки характеристик зовнішнього вигляду людини залишається фотографія, взагалі, і «сигналетична» зокрема.

Метод сигналетичної фотозйомки орієнтований на можливість виробництва вимірювань елементів зовнішнього вигляду по фотознімку, що дозволяє проводити порівняння різних осіб без їхнього безпосереднього обміру, у зв'язку з цим вона має й інше найменування — «пізнавальна» [24].

Відсутність суб'єктивних спотворень при передачі інформації, повнота та достовірність відображення характеристик зовнішнього вигляду дозволяють використовувати сигналетичну фотозйомку в судово-портретній експертизі для отримання порівняльних зразків осіб, що перевіряються. Удосконалення засобів та методів фотографування дозволило запровадити у практику діяльності правоохоронних органів «цифрову» фотографію.

Особливою перевагою цифрового фотографування є полегшення процесу отримання зображення, яке потребує великого обсягу підготовчих робіт. Зображення, записані в електронному вигляді, можна зберігати тривалий час, а за наявності автоматизованих систем пошуку їх знаходження займе трохи часу у великому багатодисковому архіві» [25, с. 32].

З аналогової на цифрову технологію фотографування переходять і засоби відеофіксації зображень. Різновид засобів відеофіксації розширюється з кожним днем, від зйомки камерами відеоспостереження в громадських місцях до камери мобільних телефонів окремих громадян.

Потенційні можливості відображення зовнішнього вигляду людини, закладені в процесах відеозйомки, використовуються в криміналістичній практиці не повною мірою, і поясненням тому є недостатня якість одержуваних зображень, а також відсутність методик порівняльних досліджень, орієнтованих на функціональні ознаки зовнішності людини використанням методу виготовлення посмертної маски (зліпка). Названий метод застосовується на додаток до методів сигналетичної фотозйомки та словесний портрет.

Найбільшу користь описуваний метод може принести за відсутності посмертних факторів, що впливають зміни зовнішності. Ю.П. Дубягін рекомендує виготовляти посмертні маски під час комплексного медико-криміналістичного дослідження навіть у тих випадках, коли зовнішній вигляд трупа змінено внаслідок механічних пошкоджень, а також навмисного спотворення обличчя потерпілого злочинцем та в ряді інших випадків [26, с. 12]. Прикладів застосування посмертних масок під час проведення портретної експертизи у криміналістичній літературі не описується. Кожен окремо метод фіксації інформації зовнішності особи, що розшукується, має як позитивні, і негативні боки, про які йшлося вище. У зв'язку з цим актуальною ставати завдання комплексного їх використання при встановленні особи. Особливо ефективний комплексний підхід при розслідування злочинів у місцях масового скупчення громадян та інших випадках, пов'язаних з встановленням послідовності розвитку подій та дій кожного з його учасників.

Проведення аналізу ситуації та динаміки вчинення правопорушення потребує всебічного вивчення різних властивостей зовнішнього вигляду, які отримують своє відображення як у об'єктивних, і суб'єктивних засобах фіксації подій. За рахунок всебічного підходу до дослідження та оцінки виявлених анатомічних та функціональних ознак, з урахуванням впливу різних факторів та обстановки в цілому, вдається вирішити складні завдання на більш якісному рівні.

Таким чином можна дійти висновку що, для збирання інформації про зовнішність людини потрібно прикласти чимало зусиль. Першочерговим завданням слідчого для отримання даних про злочинця є проведення слідчо (розшукових) дій, безпосередньо шляхом допиту потерпілих, свідків, огляд слідів і речових доказів на місці події. Сліди зовнішніх ознак не завжди можна побачити не озброєним оком, це не тільки сліди шкіряного покриву, рук, а також сліди загальної будови тіла.

Наприклад, якщо труп лежав, в ліжку чи на підлозі, а потім був переміщений, то на підлозі, постільній білизні утворюється невидимий, який називають слідом-ложе трупа. Такий слід може сказати нам про загальну будову тіла людини, та про певні анатомічні особливості, якщо такі наявні. Для того щоб виявити такий слід потрібно попередньо приготувати розчин люмінолу, затемнити кімнату та обробити територію цим розчином. Таким чином можна знайти непомітні, малопомітні сліди закривавлених рук на предметах до яких торкався злочинець, завдяки чому прослідкувати маршрут його руху. Сліди від крові будуть помітні навіть у раковині, де мились руки.

В сучасній криміналістиці класифікують джерела отримання інформації про зовнішність людини за видами об'єктів носіїв інформації, ступенем достовірності, характером сприйняття інформації. В свою чергу джерела за видами об'єктів носіїв інформації поділяються на наступні групи:

- люди (свідки, очевидці події, потерпілі, сусіди, особи з якими особа часто спілкувалась, особи з яким особа спілкується тимчасово, колеги, керівництво);
- документи (кадрові справи, матеріали кримінальних проваджень, документи військкоматів, медичних закладів);
- наглядні зображення (фотографії, відеоролики, поспертні маски, ренгени, плачні реконструкції, портрети, малюнки);
- кістки або інші людські залишки.

За ступенем достовірності інформації поділяються на:

- об'єктивні джерела (відеозаписи, кінофільми, фотографії, сама людина, зліпки окремих частин тіла, посмертні маски);
- суб'єктивні (малюнки, уявні образи, пластичні реконструкції обличчя).

За характером сприйняття інформації:

- первинні (за допомогою яких можливо уявити риси зовнішності людини);
- вторинні (можливо опосередковано уявити риси характеру людини)
- змішані

Первинними джерелами отримання інформації є: результати спостережень слідчих, оперативників, характерних зовнішніх ознак суб'єктів, що входять до коло осіб, які підпадають під перевірку за даним правопорушенням. За допомогою спостереження установлюють функціональні, фізичні, анатомічні ознаки особи. Та виявляють особливі прикмети; трупи, що були необізнані, частини розчленованих трупів, кістки, залишки трупів, зуби.

З викладеного можна зробити такі висновки: фахівець-криміналіст - це не тільки особа, до якого висуваються підвищені вимоги щодо порядку застосування спеціальних методів та технічних засобів у ході розслідування злочинів, а й суб'єкт, який відповідає за якість вирішення завдань, що стоять перед ним.

Порівняльний аналіз діяльності спеціаліста-криміналіста за останні роки дає підставу констатувати, що його діяльність стала більш трудомісткою та складною, оскільки впровадження сучасних технологій зобов'язує його постійно вдосконалювати навички їх застосування та, що найбільше важливо на наш погляд, правильно інтерпретувати отримані результати. Вдосконалення процесу змагальності судочинства вимагає від

керівників експертних підрозділів спрямовувати зусилля на розробку регламентів застосування методів та технічних коштів, а також контролювати правильність їх оформлення у процесуальній документації.

1.3 Ознаки зовнішності людини, їх характеристика та класифікація

Ідентифікація особи за теорією криміналістики розглядають як ідентифікація за її ознаками зовнішності. Криміналістична габітоскопія представляє собою групу теоретичних положень про ознаки зовнішності людини, методи їх виявлення, та використання їх в кримінальному судочинстві.

Зовнішні ознаки людини розподіляються на дві групи: власні та супутні. Власні ознаки це ті ознаки людини з якими вона народжується або ті які набуті нею протягом життя. До таких ознак можна віднести будову тіла, органічні властивості зовнішнього вигляду. Прикладом є людський скелет який протягом життя особи росте та видозмінюється протягом життя людини так процес є внутрішнім і невід'ємним процесом життєдіяльності організму людини. Власні ознаки можна розподілити на три види: анатомічні, функціональні, загальнофізичні. Функціональні ознаки, до них можна віднести ходу, звичайну людську позу, міміку, жестикуляцію, звички, артикуляцію та інші. Тобто ті ознаки які людина отримує, набуває протягом всього свого життя і можуть характеризувати її поведінку або спосіб дії.

Якщо згадати Фантомаса, то про нього можна сказати, що він атлетичний статури, особливих прикмет, крім зеленої маски, немає. У нього немає ніяких набутих або уроджених вад. Однак у невловимого злодія наявні досить виразні та характерні функціональні ознаки. Він незграбно пересувається, начебто має проблеми з хребтом, можливо, у дитинстві отримав травму. Має неприродній сміх, що ви проявляється в закиданні голови назад. Темп його рухів повільний. Амплітуда рухів при ходьбі незначна, тобто він не надто розгойдується, коли йде.

Головні властивості зовнішнього вигляду людини – це рефлекторність, індивідуальність, відносна стійкість. Індивідуальність – неповторна сукупність елементів зовнішнього вигляду та ознак у кожної людини. Тут Фантомас справжня знахідка для слідчих. У світі не існує жодної людини, сукупність елементів зовнішності якої абсолютно ідентична іншому. Відрізняються навіть близнюки. Тут можна припустити що навіть через багато років його можна буде ідентифікувати по зовнішнім ознакам, адже певна мінливість елементів зовнішності під час дорослішання, старіння, не перешкоджає ідентифікації людини за елементами зовнішнього вигляду, оскільки криміналістам відомі закономірності вікових змін.

Властивість зовнішності людини відображатися в пам'яті інших людей, на фотознімках, у малюнках, описах тощо називають рефлекторністю. Завдяки їй є змога збирати, накопичувати та вивчати дані про зовнішність. Одним із проявів рефлекторності зовнішності особи є наочність — властивість зовнішності сприйматися на вигляд і бути закріпленою різними достовірними способами. Наочність забезпечує можливість аналізу зовнішності людини під час спостереження, утримання в пам'яті, відновлення в описах, портретах та інших відображеннях [27, с. 35].

Є. С. Манько в криміналістичному віснику говорить, що елемент «... це нерозчленований (у наявній системі, за наявних можливостей) компонент складних предметів, процесів, явищ. Як свідчать сучасні наука і практика, просте та складне має відносний характер. Нині в науці під елементами розуміють будь-які об'єкти, згруповані з іншими об'єктами в складний комплекс. Поняття «елемент» має відносний характер. Залежно від способу розгляду того чи іншого предмета в ролі елементів можуть виступати різні структурні одиниці. Будь-який об'єкт (у тому числі зовнішність людини) є системою, якщо його можна розчленувати на взаємопов'язані та взаємодіючі елементи. У свою чергу, ці елементи

можуть мати власну структуру та являти собою підсистеми більшої системи» [28, 63].

Загальнофізичні, до яких належать: вік, ознаки статі, густота та колір волосся, та інші ознаки, що стосуються будови тіла людини. Загальні елементи, здебільшого, комплексні які складаються з кількох окремих деталей – приватних елементів (очі, брови, рот, спини, кінцівки тощо). «Значення цих елементів велике: перебуваючи у міцній взаємодії, вони, представляючи зовнішній вигляд людини в цілому, дозволяють скласти судження про вхід до його елементів».

Наприклад, комплексний елемент антропологічний тип представляє собою систему елементів, властивих певним представникам групи населення, об'єднаної наявністю поєднання цих елементів, характерного лише цієї групи. Тому, називаючи такий комплексний елемент, як антропологічний тип, ми уявляємо всю систему формують його елементів. І, навпаки, знаючи один елемент із цієї системи, можна уявити всі інші. Визначення антропологічних типів у криміналістичних цілях здійснюється за комплексу наочних зовнішніх ознак: кольору шкіри, волосся та його формі, густоті та ширині брів, ширина очної щілини, ширина обличчя, довжина і положення основи носа. Ця класифікація умовна, оскільки один і той самий елемент може бути загальним в одному відношенні та приватним – в іншому.

Так, наприклад, ніс є окремим елементом по відношенню до обличчя в цілому і загальним по відношенню до деталей носа (спинки, крила, кінчика). Тіло людини умовно поділяють на топографо анатомічні ділянки: грудну (груднинна, праві та ліві грудні передні та задні); голови (мозковий та лицевий відділи); шиї (передню і задню); надпліччя (лопаткова, дельтоподібна, підключична, пахвова); плечову; ліктьову; кисті; живота; передпліччя; пахвинну; сідничну; п'яткову; стопи та пальців; стегнову; колінну; гомілкову [29, с. 84]

Супутні елементи це ознаки, які є невід’ємними від зовнішнього вигляду особи, ті дають уявлення про особливості її способу життя, зокрема, носіння певного стилю одягу, окулярів, взуття, годинника, браслетів, інших побутових носильних речей [30, с. 196–203]. Супутні елементи не використовуються через їх низьку ідентифікаційної значущості та нестійкість (сьогодні людина надягла білу футболку, а завтра – чорну футболку).

Процес пред’явлення для впізнання (ст. 228–230 КПК України) віднесено до слідчих (розшукових) дій. Відповідно до ст. 223 КПК України основною метою слідчих (розшукових) дій є отримання (збирання) доказів або перевірка доказів що були отримані у конкретному кримінальному провадженні. Тобто, до ознак, за допомогою яких можливо ідентифікувати об’єкт (що мають кримінально-процесуальне значення доказу у справі), слід зазначити зовнішній вигляд особи та інші прикмети (ч. 1 ст. 228 КПК України), ходу і голос особи (ч.9. ст. 228 КПК України). Класифікація повинна забезпечувати чіткий порядок при описі та дослідженні елементів зовнішності та їх ознак. У зв'язку з цим, елементи та ознаки зовнішності поділяються за обсягом на загальні та приватні. Загальні елементи, здебільшого, комплексні (обличчя загалом, статура та інших.) – які з кількох окремих деталей – приватних елементів (очі, брови, рот, спина, кінцівки тощо). Ця класифікація умовна, оскільки один і той самий елемент може бути загальним в одному відношенні та приватним – в іншому.

Приватні елементи, переважно, характеризуються формою, розмірами, кольором, величиною, загальні – взаємним розташуванням деталей, відносними розмірами, відносним кількістю. Розподіл елементів та ознак зовнішності на загальні та приватні слід відрізнити від класифікації за ідентифікаційною значимістю на групові та індивідуалізуючі.

Групові ознаки властиві групі людей (наприклад, расово-національні ознаки), що індивідуалізують - конкретним людям. Ця класифікація має особливе значення при ідентифікації людини за ознаками зовнішності, оскільки при цьому визначальне значення має ступінь індивідуальності ідентифікаційних ознак.

У портретній експертизі з метою ідентифікації використовуються переважно загальнофізичні та анатомічні елементи. Використання функціональних елементів на сьогоднішній день неможливо через відсутність достатніх наукових досліджень ідентифікаційної значимості даних ознак, а також відсутності відповідних методик дослідження.

У теоріях криміналістичної ідентифікації та теоріях кримінального процесу сформована проблема, яка супроводжується постійною дискусією щодо кримінально доказового значення проведення впізнання об'єкта за іншими ознаками, такими як: дотик (тактильні відчуття), смак, запах.

Сучасні вчені, які досліджують вищезазначену проблему, доходять до висновку, що виявлення сутності пред'явлення для впізнання як слідчої (розшукової) дії, під час якої учасникам провадження пред'являються для впізнання які були сприйняті ними раніше завдяки органам чуття (запаху, зору, слух, саку, дотику) об'єкти матеріального світу чи носії об'єктивних відображень об'єктів, причино пов'язані з подією злочину для встановлення тотожності, відмінності чи групової належності.

Основою пред'явлення для впізнання вважається процес аналізу порівняння об'єкта, що відобразився в пам'яті людини, і об'єкта, той що пред'явлений для впізнання [31, с. 5]. Особа ідентифікується за уявними образами, відповідно до ч. 1. ст. 228 КПК України. Ідентифікація здійснюється через ознаки зовнішнього вигляду особи або іншими характерними прикметами. Тож поняття «інші прикмети зовнішнього вигляду людини» в теоретичній основі криміналістичної ідентифікації людини потрібно розуміти як можливість ідентифікувати особу за наступними ознаками: запах, дотик, смак та ін. Але якщо взяти до уваги ч.

1 ст. 228 КПК України то можна зрозуміти що процедура проведення впізнання проводиться за прикметами які особа бачила, спостерігала. Тому слід сказати, що ідентифікація за запахом, смаком та дотиком не передбачена сучасним кримінальним законодавством. З цієї причини результати проведення такої процедури не матимуть значення для кримінального доведення причетності до кримінальної події.

Таким чином дане твердження дає підстави вважати що про те, що й інші ознаки зовнішності людини, такі як жести, артикуляція, мова, міміка також розглядаються як не віднесені до функціональних ознак людини.

Відповідно дана прогалина законодавства в кримінальному процесі штучно обмежує можливість ідентифікації за уявним образом в процесуальному порядку пред'явлення для впізнання, тобто виділяються тільки такі функціональні ознаки особистості як голос та хода. Такої позиції дотримуються більшість слідчих.

Ідентифікація об'єкта за уявними образами під час пред'явлення для впізнання може піддатися впливу факторам як суб'єктивного так і об'єктивного характеру. До таких факторів відносяться стан органів чуття під час сприйняття та індивідуальних властивостей пам'яті. [32, с 73]. Також на якість сприйняття окрім суб'єктивних факторів на збереження у пам'яті людини чіткої картини впливають об'єктивні умови, що обумовлюються відстанню, наявністю перешкод, якістю та рівнем освітлення та інших факторів які ускладнюють сприйняття. Також слід окремо виокремити особисту заінтересованість особи яка впізнає [33, с 146].

Під час ідентифікації особи за уявними образами особа, яка впізнає, властивості та ознаки запропонованих об'єктів з ідеальним, уявним образом, який зберігся в пам'яті раніше сприйнятого об'єкта. На основі цього під час пред'явлення для впізнання особа, яка впізнає робить свій висновок про тотожність, схожість або відмінність. З огляду на це можна сказати, що ідентифікація за уявним образом під час впізнання має

особливість що проявляється в психологічному змісті сприйняття особи яка впізнає.

Таким чином криміналісти виокремили суцесивне та симультазивне впізнання. При проведенні суцесивної ідентифікації проводиться послідовне порівняння ознак образу, що з берігся у пам'яті особи яка впізнає. Симультазивна ідентифікація характеризується одномоментно завдяки вже відомому об'єкту впізнання.

У криміналістичній літературі висловлено думку, що схильність до суцесивної або симультазивної ідентифікації за уявними образами безпосередньо ґрунтується на індивідуальних психічних та психологічних особливостях людського організму та особистості в цілому. Продуктивність ідентифікації залежить від досвіду впізнаючого, його пам'ять, вольової активності, відрізоку часу який пройшов після моменту сприйняття до моменту пред'явлення до впізнання та інші умови. [34, с. 68; 21, с. 214].

Тут потрібно погодитися з твердженнями О.В. Бишевського, С.М. Лозової, А.Ф. Волобуєва, що характеристики цих двох типів сприйняття зустрічаються доволі рідко в своєму чистому вигляді. На практиці вони переплітаються, адже найбільш продуктивним сприйняттям є сприняття що опирається на позитивні характеристики обох типів та поєднує в собі елементи аналітичного та синтетичного мислення [35, с 384].

Тобто слід зробити висновок, що психологічні властивості об'єкта, який впізнає також відносяться до особливостей ідентифікації за уявними образами. Вибір психологічного ототожнення залежить не тільки від типу та особливостей пам'яті особи яка впізнає, а й особливостей та характеру попередньої взаємодії з об'єктом, що ідентифікується. Підтвердження таких фактів можливо знайти досліджуючи матеріали слідчої (оперативної) практики де була представлена ідентифікація особи за уявними образами під час пред'явлення до впізнання людини за її

динамічними, функціональними ознаками, голос, мова, хода, жести, міміка.

У своїй дисертації Б.В. Безкоровайний навів яскравий приклад такої ситуації «... за матеріалами слідчої практики, у справі про крадіжку (ч. 1, ст. 185 КК України) у гуртожитку, в потерпілого А., де разом з ним у кімнаті проживало ще троє хлопців, було викрадено магнітофон. Сусід з іншої кімнати, Б. (свідок), чув у кімнаті потерпілого розмову обвинуваченого по мобільному телефону з сторонньою особою, але не бачив його обличчя. Слідчим було проведено слідчу (розшукову) дію пред'явлення для впізнання за голосом [6]. У цьому випадку свідок Б. звичайно не міг виділити окремі функціональні ознаки об'єкта, однак сприймав об'єкт впізнання цілісно, тобто мала місце симультативна ідентифікація об'єкта за уявними образами.

Наведене дає підстави для висновку про те, що під криміналістичною ідентифікацією за уявними (мисленими, ідеальними) образами слід розуміти процес, в якому беруть участь різні суб'єкти (суб'єкти доказування та суб'єкти впізнання); який за формою вираження є процесуальною ідентифікаційною дією, що здійснюється у сфері процесуальної діяльності з метою отримання судового доказу про тотожність шляхом використання пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти. Метою криміналістичної ідентифікації за уявними образами є індивідуальне ототожнення, тобто встановлення збігу ознак конкретного об'єкта та пошук істини безпосередньо під час впізнання.» [26, 69].

Проблема визначення віку особи що ідентифікується обумовлюється періодом життя людини, тому що календарний вік не завжди відповідає візуальному, що визначається на вигляд. При визначенні віку керуються правилом: фіксування ознак, що свідчать про мінімальні та максимальні вікові кордони, після чого робиться висновок про орієнтовний вік. При визначенні шкільного, підліткового та юнацького вікових періодів

враховується, наприклад, у чоловіків - вуса, борода, кадик, у жінок – форма тазу, розвинені молочні залози. При визначенні решти вікових періодів найбільш виразними ознаками є стан поверхні шкіри, розташування та виразність зморшок, волосяний покриву голови, колір шкіри.

Вирізняють такі вікові періоди:

Підлітковий вік (від 13 до 17 років) – пропорції тіла наближаються до пропорцій дорослого, вузькі, «нерозвинені» плечі, таз, на обличчі стають помітні спинка носа, підборіддя. У хлопчиків помітні пушок на верхній губі, щоках, підборідді, кадиках. У дівчат помітні молочні залози.

Юнацький – молодий (від 18 до 25) – пропорції тіла досягають пропорцій тіла дорослого. У юнаків помітні лобові пагорби та надбрівні дуги, дрібні зморшки на лобі та невеликі заглиблення біля крил носа, розвинений волосяний покрив на обличчі. У дівчат округляється фігура та розвинені молочні залози. Шкіра лисніє, на ній видно вугрі, прищі... У молодому віці – у чоловіків з'являються скроневі залисини, можуть бути більше рідке волосся в лобовій частині голови, є помітні, але неглибокі зморшки на лобі, у зовнішніх кутів очей, помітна носогубна складка. У жінок з'являються поверхневі зморшки на лобі і ледь помітні біля зовнішніх кутів очей.

Середній (26 – 45 років) – сивина у волоссі. У чоловіків – рідке волосся або лисина в тім'яній, потиличній областях, глибокі зморшки на всьому лобі, наявна носогубна складка, зморшки («гусячі лапки») у зовнішніх кутів очей, поверхневі складки від внутрішніх кутів очей до спинки носа, нависання нерухомої частини верхньої повіки над зовнішнім кутом ока, поздовжні та поперечні складки в області нижньої повіки, зморшки на шиї, У жінок - дрібні зморшки на лобі, у зовнішніх кутів очей, на носогубній ділянці, до кінця вікового періоду помітне нависання нерухомої частини верхньої повіки над зовнішнім кутом ока, борозенки, складки в області кутів нижньої щелепи (щоки ніби відвисають), до кінця

вікового періоду помітні вертикальні складки під підборіддям та зморшки на шиї.

Літній (від 46 і старше) – збільшується глибина та кількість зморшок. У чоловіків - жорстке, грубе волосся брів, помітне волосся в ніздрях і вушних раковинах. У жінок – помітне волосся на верхній губі (над кутами рота) та окреме волосся на підборідді.

По типу будови тіла зріст люди класифікується на три категорій:

- зріст до 160 сантиметрів;
- від 161 до 175 сантиметрів;
- вище 175 сантиметрів

Ріст живої людини визначається ростовою лінійкою або щодо відомих орієнтирів. Ріст осіб на фото не визначається та відзначається як «н/в» – не встановлено. Довжина тіла трупа вимірюється у положенні лежачи. Вимірювання виробляються від найбільшого виступу тім'яної частини голови до підшви ніг. Треба враховувати, що ріст живої людини буде на 2 см менше довжини трупа. Пропорції фігури люди розподіляють на узьку, середню та широку, визначаються через пропорційне співвідношення плечей та тазу. Вузька – вузькі плечі (у чоловіків рівні тазу, у жінок – вужче тазу на $2/3$). Середня - плечі середньої ширини (у чоловіків - ширше за таз на $1/3$, у жінок - вужче таз на $1/4$). Широка - широкі плечі (у чоловіків - ширше за тазу на $2/3$, у жінок - рівні тазу), в тому числі кремезні, атлетичного складання та повні з широким тазом.

Анатомічні елементи можуть бути охарактеризовані такими ознаками: форма (загальний вигляд поверхні у межах елемента зовнішності); величина (розміри елемента зовнішності, зокрема: його висота, ширина, глибина, довжина, внутрішні та зовнішні пропорції); положення (розміщення одного елемента зовнішності щодо інших її елементів щодо сторін тіла людини або будь-яких певних ліній, площин, точок); ступінь симетрії (ознака, що відображає ступінь подібності парних елементів зовнішності за їх ознаками); ступінь виразності (похідна ознака,

що застосовується щодо елемента зовнішності в тому випадку, коли є певне та одноманітне уявлення про нормі даного елемента); колір (визначається щодо волосся, очей, шкіри тощо); кількість (даною ознакою зазвичай характеризуються елементи, кількість яких є непостійною (родимки, бородавки тощо)); наявність (ознака, що має значення при вказанні випадкового, непостійного або штучного елемента зовнішності); відсутність (ознака, що має значення при вказівці постійного, необхідного чи природного елемента зовнішності).

При описі голови використовують наступні елементи: ширина лиця, стан волоссяного покриву, конфігурація волосся. За шириною обличчя може бути широким, візуально ширина більша ніж довжина лиця, за пропорціями, як правило, короткі, однак, можуть бути витягнутими, кути нижньої щелепи добре виражені. За рівнем повноти худорляві, середні, худі та повні. За формою: округлі, прямокутні або квадратні. За станом волоссяного покриву розділяють на такі що не мають залисин, з залисинами (лінія росту волосся відсунута в бічних частинах лоба, в середній частині лоба волосся, як правило, рідше, ніж на інших ділянках голови), з лисиною (загальна – волосся повністю відсутні на всій поверхні голови; лобна - лінія росту волосся відсунута з чола до передньої межі тім'яної області, може бути невелика кількість волосся на передній частині чола; тім'яна - позбавлена волосся в тім'яній області голови; лобно-тім'яна - волосся відсутні на лобовій та тім'яній областях голови; маківкова – волоссяний покрив відсутній на маківковій частині голови; потилична - волосся відсутні на потиличній частині голови). Конфігураційна класифікація волосся поділяється на пряме волосся, завивисті (кучеряві). Кучеряве волосся у жінок не відзначається в силу того, що ця ознака може бути штучного походження і постійно змінюватися.

Функціональні елементи описують за становищем, взаєморозташуванням, системою рухів тощо. Функціональні елементи починаються з характеристики звичної пози людини. Н.В. Морозова

описує функціональні елементи наступним чином: «постава – звичне становище голови та тулуба. В описі вказується звичне становище голови щодо тулуба (відхилена до правого чи лівого) плечу, нахилена вперед, відкинута назад), а також положення тулуба по відношенню до вертикалі (пряме, сутуле, згорблене); хода - сукупність рухів при ходьбі, що є проявом сформованого у людини певного динамічного стереотипу. Ця обставина визначає сталість таких елементів ходи, як довжина кроку (лівого, правого), ширина кроку, кут кроку, кут розвороту стопи. Тому при описі ходи відзначають розмір кроку (довгий, короткий), ширину кроку, вузьке або коротке розставлення ніг, постановку ступнів при ходьбі (шкарпетками назовні, всередину, паралельно), темп (швидкий, повільний), вид (м'яка, важка, хитається, перевалку, підстрибує, що насіння, виховання). Відзначається також кульгавість, протягування ноги під час ходьби, положення рук при ходьбі (розмахування, руки у кишенях, закладені ззаду). Хода може змінюватися під впливом захворювань ніг, нервової системи, перенесених травм голови; жестикуляція – комплекс рухів рук, плечей (іноді голови) людини, якими він супроводжує свою промову, щоб надати їй більшої виразності.

При описі жестикуляції фіксують її темп (швидка, повільна), виразність (жвава, енергійна, млява), характер жестів та їх зміст (вказівна, образотворча тощо); міміка – рух м'язів та елементів обличчя, що змінюють його вираження залежно від емоційного стану людини чи її бажання. Міміка може бути дуже розвиненою чи маловираженою. Зазвичай відзначають найбільш виражений зовні та найбільш звичний спосіб висловлювати мімікою те чи інше почуття (підняття брів, закушування губ, підморгування тощо); мова – процес говоріння (мовна діяльність) та його результат (мовні твори), що фіксуються пам'яттю або листом. Вона характеризується власне промовою, мовним механізмом, у першому випадку відзначають мови, якими говорить людина, і якою з них є для нього національним, діалект або прислівник його розмовної мови,

акцент, способи вимови, побудови фраз, вживання жаргонних слів, засміченість мови.

Щодо мовленнєвого механізму відзначають темп промови (повільний, швидкий), характер мови (спокійна, збуджена), її особливості (картавість, шепелявість, гугнявість та ін). Голос характеризують по тембру (бас, баритон, тенор, альт, дискант), силі (слабкий, середній, сильний) та чистоті (чистий, хрипкий, глухий, сиплий); манери (звички) поведінка формується в процесі життєдіяльності людини та виражаються в одноманітному (звичайно автоматичному, неконтрольованому) виконанні певних дій (потирання долонями, погладження голови, вусів, переступання з ноги на ногу тощо).

Ознаки супутніх елементів зовнішності можуть бути виробничими та відбивними.

Виробничі ознаки утворюються у процесі виробництва предмети, речі. Вони вказують вид, розмір, призначення, характер матеріалу, з якого виготовлений предмет та особливості його виготовлення.

Відображувальні ознаки вказують на характер та ступінь зносу, ознаки ремонту, догляду за предметом, ознаки сторонніх речовин на ньому і т.д.» [37, 14]. Крім того, ознаки прийнято поділяти на загальні та приватні. Загальні ознаки характеризують зовнішність людини загалом. За допомогою загальних ознак можна назвати певну групу осіб, які мають подібними ознаками. Приватні ознаки дозволяють ідентифікувати зовнішність людини, виділити її серед безлічі інших [38, 38].

За своїм характером ідентифікуючі об'єкти можна поділити на сигнальну та знакову. Спосіб відображення ідентифікаційної інформації можна віднести до цілісних структур та розділеного або цілого джерела походження. Зустрічаються змішані класифікації, з яких найпопулярнішими є класифікація за характером відображення ідентифікуючого об'єкта:

- встановлення тотожності об'єкту відбитими у пам'яті людини ознаками;
- встановлення тотожності за описом;
- встановлення тотожності за допомогою фото чи відео;
- встановлення тотожності за матеріально-фіксованим відображенням ознак зовнішньої структури об'єкта;
- встановлення тотожності цілого за сукупністю частин, тобто складанням двох або більше частин одне ціле та встановлення факту чи є дані частини частинами одного цілого.

Традиційно у криміналістиці виокремлюють дві основні форми ідентифікації:

- процесуальну (ототожнення відбувається відповідно до кримінально-процесуального законодавства), що в свою чергу розподіляється на судово-слідчу та експертну;
- непроцесуальну, що в свою чергу поділяється на оперативну, прикладну та адміністративно-правову, яка епізодично проводиться криміналістичними закладами.

В криміналістиці шорко застосовується опис людини за характерними ознаками її зовнішності, найбільш розповсюджуваним є метод «словесного портрету», який використовується на етапі досудового розслідування.

У криміналістиці «словесний портрет» розуміють як систему опису зовнішності людини для її кримінальної реєстрації, ідентифікації чи розшуку за зовнішніми ознаками. Методику створення словесних портретів постійно вдосконалювали, доки вона не перетворилася на сучасну габітоскопію. У рамках якої напрацьовано прийоми криміналістичної портретної експертизи. Основоположними принципами такого портрету є системність і повнота, послідовність опису. Принцип повноти являє собою детальний опис анатомії зовнішності, функціональних ознак, одягу. До функціональних ознак відносяться:

- Хода;
- Постава;
- Міміка;
- Жестикуляція;
- Манера поведінки;
- Мовлення.

До принципу системності входить:

- Черговість опису певних груп ознак зовнішності людини;
- Використання термінології;
- Опис групи зовнішніх ознак за принципом «від загального до окремого», «зверху до низу»;
- Опис голови з різних ракурсів, спереду і в профіль.

Не прямими, супутними елементами є:

- Взуття;
- Парасолька;
- Прикраси;
- Портфелі;
- Предмети одягу;
- Головні убори.

Особливі прикмети (придбані або вроджені):

- Кульгавість;
- Сухорукість;
- Помітні наслідки травм.

Людські ознаки зовнішності залежно від їх співвідношення та ролі в описі прийнято поділяти на окремі та загальні. Яскравим прикладом є обличчя яке є загальним елементом, а от ніс, очі, брови є окремими елементами, але відносно голови обличчя є окремим елементом. При ідентифікації особистості зовнішньому вигляді людини зосереджують увагу на вік, стать, національну приналежність, кінцівки, статура, фізичні характеристики, одяг та особливі прикмети.

Велику увагу при описі людини приділяється увага до голови, тому що цей об'єкт має найбільшу кількість стійких та різноманітних ознак зовнішності. Для цього голова вивчається декількох ракурсів: у анфас (спереду) та в профіль (збоку, правий профіль). При описі анатомічних даних людини вказують такі показники як розміри, форма, колір, положення. Розміри людини зазначаються в наступних показниках як великий, малий, середній, довгий, високий, глибокий, дрібний, тонкий, низький, товстий, вузький, широкий, короткий [39].

Існують комп'ютерні програми, які дозволяють за наявним зображенням змодельовати портрет цієї особи через декілька років. Рефлекторністю називають здатність людини запам'ятовуватись іншим, природно виглядати на фото та під час відеозйомки. Бувають особи, яких надзвичайно складно описати. У свідомості людини, яка намагається згадати такого злочинця, цей образ розпливається, втрачає певні риси. Зафіксувати його вдається лише тоді, коли опис відбувається під наглядом професійного габітоскопіста. Існує об'єктивне зображення – образ, зафіксований на плівку та електронні носії – та суб'єктивне: словесні описи, малюнки, скульптура, є образ, який творять не без участі людської фантазії. Наприклад, професійний художник, який звернувся до поліції, може і спростити, і ускладнити роботу слідчих.

РОЗДІЛ II. ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗОВНІШНІСТЬ ЛЮДИНИ В ПРАКТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

2.1 Використання інформації про зовнішність людини при встановленні особи розшукуваного

Необхідність розкриття злочину слідчими органами часто пов'язане з встановленням особи або осіб, які різними мірами мають відношення до події злочину. Створення образу в результаті розслідування та закриття злочинів є необхідною дією. Коли невідомо особу та немає очевидців, які б могли пояснити ситуацію, тоді експерту та слідчому необхідно розшукувати докази на місці події, що могли б віднайти на злочинця.

В процесі розшуку зниклих осіб, злочинців, встановлення осіб нерозпізнаних трупів, організації оперативних і криміналістичних обліків здійснюється криміналістичне дослідження антропологічних ознак та їх джерел.

Встановлення особи людини – це встановлення людини як індивідуума, що описується різними соціальними та фізичними ознаками, у тому числі соціальним станом, характером, виглядом.

Ідентифікація особи за зовнішністю має велике значення у боротьбі зі злочинністю. Успіх залежить від того, наскільки вміло, точно та повно буде зібрана та використана інформація щодо ознак зовнішності. Зібрати дані про зовнішність невідомої особи досить тяжко.

Головними джерелами отримання зовнішніх образів є дані перших дій, в тому числі допит очевидців, потерпілих, огляд речових доказів та слідів, фотомонтаж, зображення, залишки кісток тощо [40, с. 64 – 65]. Використання інформації про ознаки зовнішності людини та її елементи передбачає, в першу чергу, аналіз та оцінку отриманої та зафіксованої інформації. За висновками проведеного аналізу та оцінки відомостей про зовнішність особи визначається форма і напрями її застосування, які втілюються в життя в одній із трьох нижче перелічених ситуацій.

Перша ситуація пов'язана з необхідністю встановлення зниклого і невідомого слідчим органам злочинника чи свідка. Найчастіше ця ситуація має місце, коли вчинено злочин, але злочинець зник з місця злочину, або з різних причин не було встановлено всіх очевидців злочину.

Ідентифікацію особи за зовнішністю за наведеної вище ситуації проводиться у негласних та гласних умовах із використанням оперативних, слідчих, експертних засобів і способів.

Друга ситуація – є необхідність встановити особу, що перебуває на контролі у правоохоронних органів, але ще не ідентифікована. Зазначена ситуація виникає, коли потрібно ідентифікувати особу, яку затримано через співпадіння із зовнішністю злочинця і доставлено до правоохоронного органу, але вона не має в наявності ніяких документів, що встановлюють особу, а своє прізвище та іншу інформацію не розголошує.

В даній ситуації відомості про зовнішність необхідні для перевірки на предмет причетності до злочину, з місця вчинення якого злочинець зник, але його прикмети відомі правоохоронним органам, або для співвідношення затриманої особи з даними безвісти зниклої особи, яку розшукують органи та родичі тощо.

Третя ситуація - коли виявляють неопізнаний труп. Для неї необхідно ідентифікувати особу померлого, в тому числі загиблого, використовується зображення його зовнішності у вигляді опису, масок, суб'єктивних портретів, реконструкцій обличчя за черепом, фотографій. Фотографії та описи, що є в базах даних неопізнаних трупів, співвідносяться з описом за фотографіями, що містяться в справах безвісти зниклих осіб. Фотографії масок, пластичних реконструкцій, можуть використовуватись за реєстраційного способу встановлення особи померлого. Ці дані співвідносяться з фотографіями в справах безвісти відсутніх. У разі відсутності фотографії порівняння проводиться з описанням.

Ефективним способом встановлення особи померлих та загиблих є надання для розпізнання трупа або зображень його зовнішності: посмертних масок, фотографій, реконструкцій за черепом.

Підставою для висновку про співвідношення зрівнювальних об'єктів (які необхідно ідентифікувати та за допомогою яких проводиться ідентифікація) є збіг ознак зовнішності і наявність можливості пояснити їх відмінності.

Якщо зазначені висновки буде закріплено у джерелах кримінально-процесуального законодавства вони матимуть доказове значення [41, с. 176].

Інформацію щодо зовнішніх рис людини, рис обличчя інших даних людина може деякий час тримати її у своїй пам'яті, а також повно та об'єктивно сприймати її.

Головними джерелами криміналістичної інформації у механізмі злочину є люди. Людина має складну роль у структурі злочинної діяльності.

В пам'ять людини можуть виникати ідеальні сліди-відображення. Вони необхідні для встановлення людини. Зазвичай це уявні образи, в тому числі сліди пам'яті людини, які виникають у свідомості після сприйняття ознаки зовнішності людини.

Встановлення людини за ознаками зовнішності складає собою встановлення схожості або відмінності зазначеної особи в оперативнорозшукових або слідчо-процесуальних цілях. Така ідентифікація можлива через індивідуальність зовнішнього вигляду людини та відносну його незмінність (стійкість) [42, с.156].

Крім зазначених властивостей, ідеальні сліди-відображення мають ще одну якість – випереджувальне відображення, суть якого зводиться до обробки й оцінки отриманої інформації на основі накопиченого досвіду [43, с.153]. Внутрішнє становище (слід пам'яті, уявний образ) невідривно пов'язане із зовнішнім емоційним проявом суб'єкта.

Фізіологами доведено, що емоції інформують про внутрішній стан людини, її переживання. Емоції дають деяке забарвлення предметно-практичної діяльності і є просто формою зображення, пов'язаною із необхідностями людини і дією середовища, що знаходиться навколо неї. Емоція породжується безпосередньо сприйняттям, відповідно в однакових ситуаціях різні люди, залежно від своєї внутрішньої сфери, поведуться зовсім по-різному. Все це свідчить про те, що зовнішнє відображення пов'язане з внутрішнім [42, с.187].

Уявний образ – це уявлення про зовнішність людини, створене на основі прийняття у процесі складної діяльності людської свідомості. Тому для встановлення сліду пам'яті необхідно засобами об'єктивно фіксувати поведінку людини, яка є суттю відображення сліду пам'яті.

Сутність уявного образу вивчалася психологами та криміналістами.

Уявний образ використовується як при створенні словесного портрету, так і в процесі слідчої дії, під час якої проводиться пред'явлення особи для впізнання. Є певна кількість способів відображення уявного образу: малювання, опис, композиція за допомогою фотознімків та підсумування малюнків.

Опис – це запис результатів спілкування із особою щодо ознак словесного портрета образу особи, що зберігся в її пам'яті.

Людині пропонується слідчим розповісти про риси людини, її прикмети, які вона запам'ятала під час спостережень.

Рисування – це відтворення суб'єктивного образу, що зберігся в пам'яті особи.

Суть композиції за допомогою фотознімків, полягає в тому, що під час допиту особі пропонують серед розміщених перед нею знімків вибрати ті, на яких наявна ознака зовнішності яка схожа на ту що запам'яталася людині.

Композиція за допомогою підсумування малюнків є найчастіше використовуваним та в той же час найефективнішим способом відтворення

і закріплення ідеальних відображень. Під час цього сутність створення суб'єктивного портрету складається з того, що особа під час допиту вибирає з елементів зовнішності, як намальовані ті, які їй запам'ятались як схожі, а фахівець створює на їх основі суб'єктивний портрет.

Словесний портрет – це спосіб опису зовнішності людини з метою її ідентифікації в подальшому. Зазначений метод застосовується в експертній, оперативно-розшуковій та слідчій практиці. Повнота та систематичність опису є найважливішими принципами словесного портрету.

Докладний опис зовнішньої анатомії, постави, ходи, одягу саме в цих деталях полягає принцип повноти.

Вище зазначені способи залежать від факторів, що безпосередньо впливають на формування та збереження уявного образу.

Ситуації, за яких відбувалося сприйняття та запам'ятовування мають важливе значення для повноти відображення уявного образу, його достовірності.

Обставини можна поділити на об'єктивні і суб'єктивні.

Об'єктивні фактори не залежать від суб'єкта, як правило до них відносять спостереження.

Спостереження передбачає цілеспрямовану фіксацію поведінки однієї людини чи групи людей, або ж окремих психолого-правових реакцій. Це складний процес: можна дивитися, але не бачити; у звичному, буденному побачити нове і т.д. Досвідчений спеціаліст оцінює конкретну особистість чи групу по сумі іноді ледве помітних зовнішніх проявів [44, с. 149].

У звичайному житті, під час спілкування з людьми, ми спостерігаємо за їх поведінкою, оскільки ми ніби то «читаємо» її, тобто маємо можливість розшифрувати значення її зовнішніх даних і розкриваємо зміст тексту, отриманого в контексті, який має свій внутрішній психологічний план.

Досудове розслідування, допит обвинуваченого, очевидця, виконання робіт засудженими, час доби, тривалість спостереження, метеорологічні умови, давнина подій - ці ситуації можуть виступати предметом психологічного спостереження.

З часом подробиці забуваються, змінюється образ, що сформувався у пам'ять очевидця. Чим більше часу проходить від моменту спостереження, тим менший обсяг достовірної інформації залишається.

Виготовляти суб'єктивний портрет краще не пізніше двох-трьох днів після нагляду за людиною, чий суб'єктивний портрет буде створюватися. Потрібно пам'ятати, що на п'яту добу людина забуває сімдесят п'ять відсотків отриманої раніше інформації, тому часовий фактор є важливий у створенні суб'єктивних портретів.

Коли бачиш людину вперше короткий проміжок часу, її сприйняття відрізняється від ситуації, коли сприйняття відбувалося тривалий проміжок часу, тобто отримувалися більш детальні дані про неї.

Також важливу роль у формуванні образу має обстановка, в якій людина здійснювала спостереження. Наприклад, напружена ситуація, мімічний образ особи може сформувати не зовсім чіткий образ.

Такі суб'єктивні фактори як емоційність, професійна майстерність, навички, життєвий досвід, цілеспрямованість, логічність мислення, працездатність можуть змінити уявний образ людини, що знаходиться у підсвідомості очевидця, від об'єкта, який спостерігався.

Зорову інформацію люди різного віку сприймають по різному.

Молоді особи, віком до 28 років, зазвичай, не запам'ятовують ознаки зовнішності, місце де відбувалася подія. Сприйняття цих даних потребує більшої уваги та певного життєвого досвіду. У молоді увага більш розсіяна через відсутність життєвого досвіду, неуважності. Люди старшого віку мають більш зосереджене сприйняття, точне, в логічній послідовності.

Слід звернути увагу на те, що люди з вищою освітою складають більш повний опис ознак зовнішності людини.

Очевидним є й те, що найбільш повний і точний опис зовнішності людини зробить людина з художніми здібностями.

Словесний портрет – система опису ознак зовнішності.

А. Бертільйон створив систему опису, пізніше А. Рейсе її вдосконалив.

У криміналістиці під словесним портретом розуміють науково обґрунтовану систему опису зовнішніх ознак і властивостей людини з використанням спеціальної впорядкованої та загальноприйнятої термінології для розшуку і ототожнення людини [45].

Словесний портрет сприяє саме впорядкованому (не довільному) та уніфікованому (тобто однотипному, однаковому) фіксуванню інформації про зовнішність людини, на відміну від довільного опису, що здійснюється очевидцями, потерпілими, які зазвичай, розповідають про зовнішність баченої ними людини у вільній формі, використовуючи слова і вирази залежно від свого життєвого досвіду, освіти тощо [46, с. 137].

Відповідно до основних принципів опису зовнішності методом словесного портрета під час опису повинна вживатися спеціалізована термінологія, опис повинен бути максимально повним, відповідати меті, завданням.

Наприклад, для опису безвісти зниклої людини необхідно здійснити запис якнайбільше відомих ознак, це допоможе встановити співпадіння і розбіжностей разі виявлення трупа невідомої особи.

Під час експертного дослідження фотопортретів, реєстрації безвісти зниклих, арештованих та затриманих осіб, огляду трупа невстановленої особи проводиться детальне описання. Під час опису необхідно охарактеризувати всебічну характеристику будови голови, тулуба, голови, рук та ніг, одягу.

Зовнішній вигляд іноді важко відтворити за описом, у такому разі можливе виготовлення суб'єктивного портрету.

Носій уявного образу або експерт можуть виготовити суб'єктивний портрет.

Суб'єктивне відображення дає тільки приблизне, схоже уявлення про зовнішність.

Сучасній криміналістичної практиці відомі чотири основних види суб'єктивних портретів:

1) мальований;

2) композиційно-мальований (складений з типізованих комплектів малюнків);

3) композиційно фотографічний (виготовлений з фрагментів фотознімків різних осіб);

людина, яка схожа на розшукувану, гримується, а потім фотографується.

Під час виготовлення суб'єктивних портретів необхідно застосовувати різні технічні засоби.

Мальовані портрети – це, власне, штрихові та напівтонові малюнки обличчя або фігури людини.

Зазвичай їх виготовляє запрошений професійний художник або в окремих випадках сам очевидець, якщо він здатний намалювати такий портрет. Особливістю даного способу складання суб'єктивного портрета є багатоступінчаста схема передачі. При роботі художника він на підставі свідчень очевидця спочатку створює уявний образ особи злочинця, та був переносить їх у папір. При такому двоступінчастому відображенні результатів сприйняття зовнішнього вигляду правопорушника, що сховався, відбувається не тільки деяка втрата ознак елементів зовнішності, а й заміщення реальних ознак тими, що відповідно до наявних у художника уявленнями можуть бути характерними для певного типу людини. У результаті губляться об'єктивні інформаційні риси зовнішності.

Композиційно-мальований портрет формується шляхом монтажу з малюнків елементів зовнішності і тому позбавлений деяких недоліків

мальованих аналогів. Він більш схематичний, позбавлений емоційного забарвлення, інтуїтивно викликає уявлення про типаж людини, а не про конкретну особу. При цьому розшукуються люди, схожі на зображення, а не точно відповідні йому.

Композиційно фотографічний портрет виготовляється із фрагментів фотографій окремих осіб. Він позбавлений підвищеної емоційного забарвлення мальованого портрета та схематичності мальовано-композиційного. Негативною стороною можна вважати те, що нерідко сприймають як фотографію конкретної людини, забуваючи про те, що це лише суб'єктивний портрет, і намагаються виявити людину, яка точно відповідає портрету. Це призводить до того, що розшукуваний може бути взагалі не виявлений, тому що його вигляд навряд чи повністю відповідає суб'єктивному портрету, складений очевидцем або потерпілим. Враховуючи дані обставини, непродуктивно використовувати композиційно фотографічний портрети, що мають, за словами очевидців, менше 70-80% подібності до оригіналу. У цих випадках результативніше використовувати мальовано-композиційний портрет або за допомогою домальовки робити композиційно фотографічний портрет статичнішим, щоб він не сприймався як фотографія конкретної особи.

Розвиток електронно-обчислювальної техніки дозволяє використовувати комп'ютерні програми для складання суб'єктивних портретів. Як правило, в основі кожної програми лежить якась база елементів особи, на основі яких і вмонтовується суб'єктивний портрет. Використання комп'ютерних програм значно прискорює роботу, але тут треба пам'ятати, що це лише своєрідний підбір, за допомогою якого фахівець з інформації очевидця складає суб'єктивний портрет. І саме від професіоналізму фахівця залежить якість створюваного зображення, отже, і результативність його використання у розслідуванні.

Із середини 90-х років минулого століття найбільшу популярність щодо складання суб'єктивного часу третини отримали такі комп'ютерні

системи: "ELLI"; «КРИС»; "ФРС"; "БАРС"; "Faces"; "Photo-Fit"; "E-FIT"; "POL-SIT"; «ФО ТОРОБІТ».

Співробітник, що становить суб'єктивні портрети, повинен володіти основами психології, які необхідні для проведення грамотного опитування очевидця, зняття наслідків стресу, встановлення та підтримання психологічного контакту, оцінки достовірності, слід забувати, що обличчя кожної людини унікальне, тому після складання базового суб'єктивного портрета необхідна його індивідуалізація, тобто внесення змін та доповнень до початкового портрету.

Для цього фахівцю необхідні знання в анатомії та навички малювання. Він має знати вікові анатомічні зміни особи та способи їх графічної передачі, щоб у разі потреби «зістарити» або «омолодити» суб'єктивний портрет.

На жаль, на практиці упорядкуванням суб'єктивних портретів часто займаються особи, які не мають відповідних знань та навичок. В результаті подібність суб'єктивного портрета з фотографією буває дуже незначним.

Виготовлення суб'єктивних портретів, як правило, починається вже з попередньої роботи з відбору очевидців. На цьому етапі йде аналіз не тільки повноти сприйняття ознак зовнішності, а й психологічних особливостей особистості очевидців.

Нерідко бажання допомогти слідству призводить до того, що свідок сам собою вселяє, що він бачив і пам'ятає обличчя злочинця. Доцільно розпитати очевидця, де він був, яке в нього зір, у якому ракурсі бачив злочинця тощо. Зустрічається випадки, коли люди, які бачили злочинця тільки з спини та зі значної відстані (наприклад, з балкона), запевняють, що вони можуть скласти його суб'єктивний портрет.

Цікаво відзначити, що за даними психологів люди, залежно від типу своєї нервової системи та здібності до актуалізації, можна розділити втричі групи: «художників», «мислителів» і «змішаний тип». У «художників» переважає зорово-емоційне сприйняття реальної дійсності. При

запам'ятовуванні вони використовують зоровий образ людини, не вдаючись до словесно-логічного опису. «Думки» навпаки, при запам'ятовуванні використовують в основному словесно-логічний матеріал, практично не користуючись з ними образами.

Представники «змішаного типу» використовують і зоровий, і словесно-логічний матеріал.

При експериментальних дослідженнях низки авторів дійшли висновку, що люди на кшталт «художники» практично можуть працювати тільки з композиційно-фотографічними портретами, банк елементів яких складається з фрагментів фотографій реальних осіб. «Мислителі» найбільш ефективно працюють з композиційно-мальованими портретами, що мають основні типизовані малюнки елементів людини. З людьми, які належать до «змішаного типу», можна складати композиційно-фотографічний та мальовано-композиційні портрети.

Тому при роботі з очевидцем буває корисним проведення попереднього тестування з метою встановлення типу запам'ятовування.

Однак на практиці час, який відводиться для виготовлення суб'єктивного портрета, не дозволяє не лише провести психологічне тестування, а й встановити міцний психологічний контакт із очевидцем.

Неправильний підхід спеціаліста, що становить суб'єктивний портрет, до роботи з очевидцем призводить до випадків, коли людина, пам'ятаючи обличчя злочинця, все ж таки не може скласти достовірний суб'єктивний портрет.

Існує кілька правил, які допомагають і спеціалісту, і очевидцю оптимізувати роботу над портретом.

Доцільно запитати, чи очевидець може подумки відтворити обличчя розшукуваної людини, пояснити йому порядок роботи зі складання суб'єктивного портрета, показати елементи та остаточні варіанти мальованого, композиційно-мальованого, а також композиційно-фотографічного портретів. Непогано також пояснити, що суб'єктивний

портрет це фотографія людини, лише приблизна модель. Як правило, після роз'яснювальної роботи очевидець сам може визначити, з яким типом суб'єктивного портрета йому зручніше працювати. З іншого боку, така розмова – добрий прийом для подолання початкового психологічного бар'єру.

Додатково необхідно пояснити людині, що якщо їй не вдасться скласти суб'єктивний портрет, то нічого страшного не станеться. Це знімає нервову напругу очевидця, сприяє його роботі.

При складанні суб'єктивного портрета, насамперед, необхідно починати з описи статі, віку та антропологічного типу. До початку 2000-х років визначення віку не викликало труднощів, коли загально визнана краса була «природною». Але починаючи з цих років, як чоловіки, так і жінки вдаються до косметико-хірургічних змін (зокрема, це стосується жінок, які змінюють свою зовнішність за допомогою пластичних операцій). Також часто і велика кількість використання косметики жінками, відіграє важливу роль у зміні, як елементів, і ознак зовнішності, а значить і суттєво впливає на «зміну» віку. Наприклад, жінки при використанні косметики можуть виглядати як молодше за свої біологічні роки, так і старше. Приклад такої зміни може суттєво впливати на опис елементів і ознак, якими практично неможливо дізнатися чи знайти людини.

Труднощі при складанні суб'єктивних портретів виявляє ще такий факт, як визначення антропологічного типу. Напевно, всім відомо поняття "змішування крові". Ознаки, властиві тому чи іншому антропологічному типу можуть передаватися як дітям від батьків, і через кілька поколінь. Тому при складанні суб'єктивних портретів можливе лише віднесення особи людини до представникам однієї з великих рас, як ми знаємо їх три: європеїдна, монголоїдна та негроїдна, елементи та ознаки яких завжди яскраво виражені. Найчастіше в сім'ях між батьками бувають два антропологічні типи, наприклад монголоїдний і європеїдний. При

«змішуванні крові» у зовнішності дитини можуть спостерігатися елементи та ознаки, що характеризують обидві раси, через це дуже часто фахівцю стає скрутним віднести описуваної людини до однієї расі.

Не можна не помітити, що характерною і невід'ємною частиною опису зовнішності людини є такий елемент як волосяний покрив. Це найбільш яскравий елемент зовнішності, що добре запам'ятовується.

При складанні суб'єктивного портрета, як правило, фахівець описує такі характеристики як: колір, тон, форму, загальну довжину, густоту волосся та вид зачіски. Однак не варто забувати, що для кожного ці характеристики є «плаваючими» (для когось середня довжина волосся у жінок буде здаватися короткою, а для когось довгою).

Наступним елементом при складанні суб'єктивного портрета є очі. Опис очей проходимо за наступними характеристиками: відстань між очима, розміри очей, положення очної щілини, контур (форма), ступінь їх розкриття, колір, Тон.

Упорядкування суб'єктивного портрета – творчий процес, у разі необхідний індивідуальний підхід і висока майстерність виробника. На жаль, нині часто їх складання розглядають як порожню формальність, оскільки через низьку достовірність вони малоефективні. Зазвичай це є наслідком недостатньої кваліфікації спеціалістів. Однак на це не викликає сумніву, що достовірні, доброякісні суб'єктивні портрети дозволять оперативно розкривати найсерйозніші злочини і займуть гідне місце у процесі розслідування протиправних діянь.

На сьогодні у світі популярні пластичні реконструкції обличчя за черепом (скульптурний портрет).

Реконструкція пов'язана з життям зниклих людей, а також з діяльністю правоохоронних органів щодо обліку та пошуку зниклих.

Скульптурний портрет дозволяє за рельєфами черепа, за його зовнішніми даними і структурою відтворити вигляд людини, якій цей череп належав.

Череп спочатку обробляється антропологом – при необхідності ліквідуються його фізичні ушкодження. Потім він докладно вимірюється, обводиться, описується, також у разі необхідності з нього знімають зліпок.

Наступним етапом є визначення статі і віку об'єкта реконструкції. Далі визначається загальний профіль особи.

Для визначення абрису особи (форми і пропорцій) реставратор ліпить з \ пластиліну жувальні і скроневі м'язи.

Наступним кроком є нанесення на поверхню черепа сітки гребенів.

Реконструкція зовнішності виконується при пошкоджені черепа з втратами частин лицьового скелета, також у випадках коли слідство вже мало осіб для ідентифікації.

Комп'ютерна реконструкція зовнішності людини за черепом починаючи з кінця ХХ століття розвивається у сфері комп'ютерних технологій. Застосування методу 3D для реконструкції стала областю підвищеного наукового інтересу. Ця методика розроблена для черепної хірургії у 3D, скануванні лазерних даних людської зовнішності, нібито усуваючи суб'єктивні помилки оператора.

2.2 Використання сучасних апаратно-програмних засобів для дослідження інформації про зовнішність людини

Розвиток наукового пізнання про зовнішність людини пройшов певні етапи, відкриваючи на кожному із них нові можливості, які частково ставали доступними за рахунок появи нових об'єктів та методів дослідження. І це було цілком природно, оскільки спочатку дослідження зовнішності людини визначалося необхідністю вирішення приватних завдань розкриття та розслідування злочинів.

Сьогодні слідчо-оперативна практика, що змінилася, ускладнена різноманітністю інформації про зовнішність людини, розміщеної в інформаційних та телекомунікаційних системах. Поява об'єктів, що містять

інформацію про зовнішність людини у різних форматах уявлення, потребує розробки нових рішень. В даному випадку їх пошук знаходиться на стику наукових досягнень методичні властивості та особливості підготовки майбутніх експертів (фахівців). Саме така інтеграція дозволить повною мірою реалізувати засади державної судово-експертної діяльності, де поряд із дотриманням прав і свобод людини та громадянина, наголошуються принципи об'єктивності, всебічності та повноти досліджень, що проводяться з використанням сучасних досягнень науки та техніки

Інтеграція як процес об'єднання частин в цілому, в нашому розумінні, розглядається не тільки з погляду взаємозв'язків знань у галузі судової експертизи, а також як інтегрування технологій, методик навчання майбутніх фахівців.

Таким чином, у професійній освіті створюється простір для педагогічної творчості – вже не лише на рівні традиційної методики викладання, а на рівні інтеграції сучасних наукових досягнень та технологій навчання.

Сьогоднішні реалії у розвитку науки та техніки, в тому числі в області встановлення особи за ознаками зовнішності, з'явилися тим поштовхом, який визначив новий підхід до підготовки спеціалістів, зокрема, та для експертно-криміналістичних підрозділів органів внутрішніх справ. Саме про таку інтеграцію в галузі габітоскопії насамперед і йтиметься у цій статті.

Дисципліна «Габітоскопія та портретна експертиза» інтегрує знання з різних галузей науки та техніки, які спрямовані на вирішення головного завдання – ефективного застосування випускниками методики судово-портретних експертиз та досліджень. Для формування професійних компетенцій потрібні знання розділів кримінально-процесуального права, теорії судової експертизи, криміналістичної діагностики та ідентифікації. Вирішення експертних завдань вимагає розуміння, що собою являє

зовнішній вигляд людини та з яких елементів він складається. В данному випадку фахівець повинен орієнтуватися на категорії, сформовані анатомією та фізіологією людини. Такі відомості дозволяють оцінити достовірність показників зовнішнього вигляду.

Як об'єкти портретних досліджень використовуються об'єктивні відображення зовнішнього вигляду людини. Найчастіше зустрічаються фото та відео, зафіксовані на різних носіях інформації. Для вирішення питань, поставлених перед експертом по суті, учні повинні володіти навичками фото- та відеофіксації об'єктів, які в свою чергу засновані на оптиці, проективній геометрії, фізиці електромагнітних коливань та інші [47, 24]. Оцінку впливу об'єктивних та суб'єктивних факторів на зміну та достовірне відображення зовнішності людини на фотознімках та відеозображеннях; провадження судово-портретних експертиз та досліджень, спрямованих на рішення ідентифікаційних та діагностичних задач з застосуванням традиційних та сучасних методів порівняння та оцінки ознак зовнішності; використання сучасних програмних та технічних засобів при провадженні судово-портретних експертиз; складання та оформлення висновку судово-портретної експертизи [48, 73].

У контексті зазначеної теми доречно відзначити і те, що в основну освітню програму повинні входити знання не лише про ознаки зовнішності, а й про нові цифрові технології, що дозволяють фіксувати ознаки зовнішності більш інформативно.

У портретній ідентифікації традиційно застосовуються такі методи дослідження, як візуальний метод, метод лінійних та кутових вимірювань, графічний метод, метод поєднання зображення, фотоаплікація, метод координатних сіток. Поряд з ними нині знаходять своє застосування різні технології, створені задля розпізнавання осіб [49].

На нашу думку такі системи можна поділити на два класи. Одні спрямовані на розпізнавання осіб в автоматичному режимі та при виробництві експертизи можуть тільки орієнтувати на висування

експертної гіпотези. Експерту доведеться самостійно підтвердити чи спростувати запропоноване системою рішення. Цю технологію можна порівняти з «чорною скринькою», де саме рішення часто приховано від можливості перевірки її людиною. Результат розпізнавання осіб такими системами залежить від якості вихідних фото- та відеопортретів; вибору вихідних біометричних ознак особи; методу м критеріїв, що використовуються для розпізнавання. У технічній літературі, присвяченій проблемі автоматичного розпізнавання осіб, що найчастіше вказуються такі методи:

- кореляційний метод;
- метод, заснований на перетворенні Карунена – Лоєва;
- метод, заснований на лінійному дискримінантному аналізі [50].

До іншого класу систем, який необхідно розвивати з метою портретної експертизи можна віднести апаратно-технічні комплекси, що мають вимірювальний 3D-модуль та модуль обробки та порівняння за допомогою систем штучного інтелекту.

Дані системи орієнтовані на принципово інше рішення до виділення ідентифікаційних ознак, яке відтворює за своїм зовнішнім уявленням розумову діяльність людини і таким чином їх використання дозволяє експерту оцінити запропоновані системою результати.

Як приклад створення вимірювального модуля доречно згадати дослідження, які проводяться на базі кафедри дослідження документів Московського університету МВС Росії імені В.Я. Кікота, по застосуванню цифрової вимірювальної фотозйомки зовнішності людини за допомогою сертифікованого однокамерного фотограмметричного комплексу [51, 123].

Важливо зазначити, що за правилами сигналетичної зйомки фотографування особи проводиться у анфас та профіль, без урахування можливості роботи з ними в одному масштабі та єдиній системі координат, що застосовуються у 3D-проекціях. Саме на усунення цих недоліків

сигналетичної зйомки було спрямовано проведений нами експеримент із застосування фотограмметричної зйомки зовнішності людини.

Для можливості використання вимірювального комплексу для фіксації зовнішності була проведено фотозйомку живих осіб. В експерименті брали участь 12 осіб. Точність результатів вимірів виявилася недостатньою, оскільки допустима похибка вимірів перевищувала 5%. Пояснюється це переміщенням живих осіб у період між зйомками двох стереопар внаслідок рефлекторних рухів, що є неприпустимою умовою застосування однокамерного комплексу. Поряд із цим, проводився експеримент із нерухомими об'єктами в наступних умовах:

- проведення п'ятикратної зйомки та вимірювання об'єктів для кожної ситуації з метою отримання достовірних даних;
- різні умови зйомки (дистанція від 1,2 до 2,5 м; ракурс по вертикалі від 0° до $\pm 15^\circ$);
- приблизне виставлення ситуаційних точок (без припасування).

При аналізі результатів отриманих вимірів встановлено таке:

- результати вимірів не перевищують допустиму похибку 5%;
- Результати достовірні, відтворювані.

Загалом проведене дослідження фотограмметричного комплексу на основі наявного програмного забезпечення показало:

- можливість тривимірного виміру особи людини в єдиній системі координат, що недосяжно іншими методами, у тому числі і в застосовуваній на даний час у правоохоронній практиці сигналетичної зйомки;
- безконтактність вимірювань; оперативність обробки зображень (до 10 хв);
- можливість подальшого використання електронного варіанта зовнішності людини;
- отримання репрезентативних даних.

Таким чином, проведені нами дослідження на прикладі фотограмметричних програмно-технічних комплексів у галузі портретної ідентифікації дозволять раціонально використовувати можливості вітчизняних розробок у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів, а поява технології 3D-сканування відкриє нові можливості для дослідження зовнішності людини при провадженні судових експертиз та в подальших наукових дослідженнях [52].

Доречно доповнити, що до компетенції фахівця в галузі габітоскопії входить не тільки здатність вирішувати завдання під час виробництва портретних експертиз, а також працювати у напрямку використання ознак зовнішності людини для складання словесних та суб'єктивних портретів, заснованих на уявному образі очевидця.

Для формування цього інтегрованого підходу до вивчення габітоскопії у межах навчання фахівців реалізується навчальна дисципліна «Суб'єктивний портрет», що передбачає залучення учнів до творчого процесу з метою розвитку здібностей, заснованих на формуванні художніх навичок, у тому числі запам'ятовування та відтворення деталей зовнішнього образу людини, а також психологічної роботи з очевидцями події чи потерпілими.

Аналіз даної навчальної дисципліни показує, що виготовлення суб'єктивних портретів у ході практичних занять, засноване на інтеграції знань різних наук: криміналістики, анатомії, судової медицини, антропології, психології та ін. Методичний зміст дисциплін габітоскопічного спрямування свідчить про правильний розвиток окремих цих напрямів, пов'язаних не тільки зі збільшенням знань про зовнішність людини, а більшою мірою з певними інформаційно-педагогічними особливостями навчання спеціалістів. При цьому слід зазначити, що за певної самостійності дисциплін, що вивчаються, питання їх інтеграційного розвитку залишається актуальним. Незважаючи на те, що в середньому

кожен шостий суб'єктивний портрет сприяє розкриттю та розслідування злочинів, в повному обсязі резерви щодо вдосконалення цієї роботи реалізовані [53].

Моніторинг типових помилок у процесі роботи з очевидцем під час виготовлення суб'єктивного портрета за даними свідчить про недостатню кваліфікацію фахівців, які повинні бути здатні застосовувати комплекс знань із суміжних наук, з одного боку, а також мати здатності до малювання та комунікативної діяльності, з іншого.

Окремого розгляду вимагають і питання підвищення взаємодії оперативно-розшукових та експертно-криміналістичних підрозділів при складанні та використанні суб'єктивних портретів. Сьогодні це більш, ніж актуально, особливо в умовах практики, що розширюється, використання систем відеоспостереження, що входять в комплексну систему «Безпечне місто».

Досвід роботи зі встановлення осіб, причетних до тяжких злочинів, з відеозображень систем спостереження свідчить про правильний набір компетенцій у програмах підготовки спеціалістів. Зокрема, отримані навички малювання та використання програмних комплексів для створення суб'єктивних портретів дозволяють фахівцю за необхідності провести реконструкцію особи за фрагментарними неякісними відеозаписами з камер спостереження та своєчасно підготувати орієнтування для розшуку злочинців.

Окремим напрямком розвитку інтеграційних підходів у габітоскопії, що потребують уваги, поряд з дактилоскопією, геномною біоінформатикою, є реалізація її забезпечувальної функції створення єдиного банку біометричних даних.

Сьогодні інформаційні системи контролю доступу в банківській, що отримали розвиток та соціальній сфері з використанням біометричних технологій. формують потребу в їх вивченні з погляду правових та технічних критеріїв застосовності у слідчій та експертній практиці, а також

визначення перспективних тем наукових досліджень, у тому числі в експертній профілактиці [54].

Слід продовжити подальші наукові дослідження та з питань прогнозування у профілактичній діяльності, що, безперечно, підвищить рівень як розкриття і розслідування злочинів, але, головне, у тому попередженні.

Насамкінець, хотілося б відзначити важливість використання інтеграційних підходів у габітоскопії не тільки для формування необхідних компетенцій учнів з урахуванням можливостей сучасних технічних засобів та технологій, але та для підвищення ефективності взаємодії основних суб'єктів науково-методичного забезпечення підготовки висококваліфікованих експертних кадрів.

Поряд із сучасними особистісно-орієнтованими технологіями, що застосовуються у практиці встановлення особи за ознаками зовнішності особи, що розшукується (технології ДНК-профілювання, технології створення тривимірного узагальненого портрета особи, що розшукується і т.д.), затребуваними є й ті, що дозволяють забезпечувати підготовку відповідних фахівців органів внутрішніх справ, здатних застосовувати їх у своїй криміналістичній та експертній діяльності. Мова йде про дидактичних технологій.

Дидактичні технології містять у собі педагогічні прийоми та способи, спрямовані на ефективне навчання фахівців органів внутрішніх справ, здатних здійснювати складні комплексні криміналістичні дослідження ознак зовнішності з допомогою сучасних інноваційних розробок. Вони, як правило, мають методичний характер дії, розкриваючи закономірності засвоєння умінь та навичок при формуванні знань та переконань фахівця у сфері встановлення особи за ознаками зовнішності [55].

Сучасний етап розробки та розвитку дидактичних технологій обумовлений проблемами модернізації підготовки фахівців органів

внутрішніх справ, посиленням ролі спеціаліста у процесі дослідження ознак зовнішності, наявністю в нього порівнянного рівня криміналістичних знань, відповідають сучасним вимогам при проведенні такого роду комплексних досліджень. Цьому сприяє аналіз педагогічних проблемних ситуацій підготовки таких фахівців на різних методичних радах вищих навчальних закладів у системі МВС України, круглих столах профільних кафедр, семінарах, консультаціях з провідними фахівцями не тільки в галузі дослідження людини з ознаками зовнішності, а й фахівців із суміжних з криміналістичною габітоскопією наук (наприклад, етнічної антропології, розведення і т.д.), що дозволяють обговорити та подати наукове обґрунтування використання тих чи інших дидактичних інновацій у практичній діяльності.

У структурі дидактичних технологій, що застосовуються у практиці підготовки фахівців у галузі криміналістичної габітоскопії можна виділити елементи, що утворюють дві взаємозалежні групи. Г

рупа елементів, яка формулює дидактичну задачу, спрямовану на вирішення конкретних експертних питань (наприклад, виявлення домінуючих ознак зовнішності в монголоїдному логічному типі для цілей розшуку та встановлення особи).

Група елементів, що утворює дидактичну технологію, здатну вирішувати поставлену завдання за допомогою спеціальних засобів та методів (наприклад, організація застосування програмно-апаратних засобів, здатних виявляти домінуючі ознаки зовнішності).

До групи елементів, що формулюють дидактичне завдання, входять питання, що відображають цілі та зміст процесу якісної підготовки фахівців у галузі комплексного криміналістичного дослідження ознак зовнішності людини.

До групи елементів, що утворюють дидактичну технологію, входять комплекси педагогічних методів та засобів, а також форми їх взаємодії, що реалізуються в процесі такої підготовки. Освіта конкретної дидактичної

технології обумовлюється проблемними ситуаціями, що виникають, в ході встановлення особистості людини за ознаками зовнішності, гнучкої здатності їх переорієнтування з урахуванням поставлених завдань та адаптації під певні потреби органів внутрішніх справ, а також застосування необхідної матеріально-технічної бази [56].

Дидактична технологія розробляється поетапно, дотримуючись певних дидактичних принципів та вимог.

Перший етап полягає в тому, що визначаються проміжні та кінцеві цілі підготовки фахівців у галузі комплексного криміналістичного дослідження ознак зовнішності людини, проводиться відбір та структурування змісту педагогічної діяльності у цій галузі знань, задаються обмеження, пов'язані з організаційними моментами та можливостями матеріально-технічної бази.

На другому етапі проектується бажана дидактична технологія – визначається комплекс методів та коштів, які застосовуватимуться у такій підготовці, продумуються форми комплексування цих методів та практичні аспекти їх реалізації; підбираються спеціально підготовлені спеціалісти, здатні реалізовувати дидактичну технологію. На етапі реалізується розроблена дидактична технологія, тобто. запланований алгоритм дій у процесі навчання; виявляються проблеми в ході підготовки фахівців, що проводиться області комплексного дослідження ознак зовнішності цілеспрямовано формується необхідний висновок щодо застосування дидактичної технології в навчальному процесі. Вибір на користь будь-якої дидактичної технології, що розробляється, визначається умовами досягнення необхідного високого рівня підготовки фахівця за допустимих тимчасових та мінімальних вартісних показників. У зв'язку із зазначеною обставиною на частку спеціаліста в області криміналістичної габітоскопії випадає важка завдання вибору саме тих технологічних інновацій, які життєво необхідні з урахуванням проблем практичної

діяльності органів внутрішніх справ, спрямованої на встановлення особи людини за ознаками зовнішності та комплексності їх застосування.

З урахуванням вищесказаного можна дійти висновку про те, що розробка та застосування інноваційних технологій у сфері встановлення особистості людини за ознаками зовнішності досить складний та багатогранний процес, пов'язаний з отриманням умовно придатних результатів, насамперед, орієнтовного значення. Прикладом можуть бути особистісно орієнтовані технології. Однак, при вирішенні ряду криміналістичних проблем, що виникають у сучасних умовах розкриття та розслідування злочинів, а також встановлення особи, що їх вчинили, може бути життєво необхідний високотехнологічний інструментарій, сформований на базі інтеграції наукових положень криміналістичних та суміжних з нею наук (теоретичних та практичних конструкцій, тобто конкретних удосконалених методів криміналістичного дослідження ознак зовнішності людини). Він буде тим важливим орієнтиром оптимізації, який необхідний у криміналістичній та експертній діяльності у цій сфері, а також у процесі пошуку перспектив та напрями подальшого розвитку засобів та методів комплексного криміналістичного дослідження зовнішнього вигляду людини.

2.3. Перспективні напрямки використання комп'ютерних технологій при дослідженні зовнішності людини

Оскільки через стрімке зростання обсягу криміналістично значимої інформації відповідних обліків стає дедалі більше [12, з. 111] (даний процес, здається, буде продовжуватися зі значним прискоренням), є логічним, що система кримінальної реєстрації потребує впровадження не просто технологій автоматизованого збору, зберігання та систематизації інформації (це, як впливає з далі викладеного, в даний час вже успішно здійснюється), але і її ресурсомісткого ефективного аналізу з метою

подальшого вироблення значущих для слідства і суду висновків, чого можна досягти за допомогою впровадження різних форм штучного інтелекту в криміналістичну практику.

Як зазначено в Британській енциклопедії (Encyclopedia Britannica), у найбільш загальному вигляді криміналістика є застосування методів природничих та фізичних наук до питань кримінального та цивільного права [56], що досить точно вказує на її прикладний, міждисциплінарний характер, зазначає адаптивність до сприйняття досягнень науково-технічного прогресу.

Багато технологій, перш ніж остаточно увійти в інструментарій криміналістики, як правило, проходили «тернистий шлях» від свого створення до апробації та широкого застосування на практиці.

В рамках цього дослідження вважаємо, що певний інтерес не тільки для розвитку галузей криміналістичної техніки, але і для кримінального судочинства є поширення Big Data (так званих "великих, або складних даних", термін введений у зарубіжній доктрині в 2008 р. [57, с. 28-29]; далі – BD) – технологій, в основі яких знаходиться механізм збору та обробки значних за обсягом, безпосередньо не взаємопов'язаних між собою структурованих та неструктурованих масивів інформації з різних джерел, схильних до постійних оновлень, для підвищення якості прийняття рішень [58].

Виходячи з даного визначення, BD розуміються у двох складових єдине ціле значення: по-перше, як сукупність різноманітних за змістом великих сегментів інформації, по-друге, як технологія, яка здатна її обробити з відносно високою швидкістю (Volume, Variety, Velocity), що у сумі забезпечує допустимість їх використання для аналітики, моделювання та прогнозування.

Структурно BD поєднують у собі як методи та інструментів обробки, зокрема, інтелектуальний аналіз даних (Data Mining), машинне навчання (Machine Learning), штучні нейронні мережі та інші подібні

технології, що моделюють мислення людини [59, с. 27-31]. У ході функціонування BD програмному аналізу піддається вся наявна інформація щодо її вибірки та якості, формату або типу, причому у межах цього процесу домінує пошук кореляцій, а чи не встановлення причинно-наслідкових зв'язків між даними [60, з. 113].

Отже, зміст висновків, одержаних цим способом, характеризується високим ступенем достовірності, але лише за умови належної добірки емпіричного матеріалу (що, як правило, компенсується його обсягом: стосовно масштабів даних, що оперуються, діє так званий закон «великих чисел»: чим значніші й релевантніші дані, тим точніше висновок, оскільки машина безперервно навчається на їх аналізі), і в більшості випадків не може бути пояснено з позиції формальної логіки, що дозволяє отримувати нове знання з існуючої інформації на принципово іншому рівні пізнання та виявляти багато закономірностей, раніше прихованих для логічного аналізу. І це надає колосальні можливості для оптимізації різних сфер життєдіяльності: виробництва, комерції, державного управління, медицини та, безумовно, права у всіх його проявах як форми, що опосередковує суспільні відносини. Інакше кажучи, напрями використання BD є вичерпними, оскільки технологія має універсальний характер.

Вищеописані технічні аспекти BD дозволяють сформулювати певне розуміння множинності наслідків широкого впровадження технології у буття людини, що особливо актуально нині у вигляді державного стимулювання процесів цифровізації в Україні.

Оскільки науково-технічний прогрес необоротний, закономірно, що BD через свої особливі властивості представляють високий інтерес для криміналістики. Однак широкий розвиток BD та подібних технологій приносить як певні можливості для її подальшого розвитку, так і проблеми та ризики концептуального характеру.

По-перше, видається, що створюваний криміналістичний підхід до правового регулювання технології BD безпосередньо визначається її

структурними особливостями Як зазначалося вище, умовно ВД можна поділити на два різні види: структуровані та неструктуровані. Збір перших здійснюється відповідно до встановлених критеріїв, спочатку підкоряючись певній меті (що відрізняє їх від других). Необхідно констатувати, що подібні структуровані ВД за умови їхнього розуміння у первісному значенні виключно як сукупності великих сегментів інформації, систематизованих за будь-якими ознаками, відносно давно використовуються в криміналістичній діяльності, зокрема, у системі автоматизованого обліку АДІС «Папілон», функціонування якої здійснюється в рамках створення електронної бази даних дактилокарт та слідів з метою її використання для вирішення низки практичних завдань:

- 1) встановлення особи за відбитками та слідами пальців та долонь;
- 2) ідентифікації непізнаних трупів;
- 3) об'єднання слідами злочинів, скоєних одним і тією самою особою [61, с. 20].

Таким чином, можна зробити висновок, що інформатизація дактилоскопії та інших галузей криміналістичної техніки – щодо давня тенденція.

Перші пробні розробки автоматизованих дактилоскопічних систем були ініційовані СРСР ще наприкінці 1950-х гг. [62, с. 69], В даний час перевірка одного сліду за вказаною базою даних займає кілька десятків хвилин, що заощаджує тисячі людино-годин робочого часу [19]. Однак видається, що до цього часу розвиток криміналістичної реєстрації здійснювалося переважно у векторі поліпшення методів зберігання та систематизації великих масивів криміналістично значущих даних підвищення ефективності пошуку експертом необхідної конкретної інформації.

А тому вважаємо, що саме впровадження ВД, здатних на основі аналізу баз даних самостійно виявляти криміналістично значущі кореляції, робити на їх основі високоточні висновки, чим значно полегшити (але в

жодному разі не підмінити) роботу експертів - найбільш перспективний напрямок розвитку кримінальних обліків.

Якщо стосовно структурованих ВД проблем правового регулювання бачиться незначна кількість (існує саме недолік фактичного характеру: розвиток цієї групи даних залежить переважно від відставання впровадження досягнень науково-технічного прогресу в криміналістичну практику), то щодо неструктурованих ВД можна констатувати протилежне. Неструктуровані ВД, до яких відносяться, зокрема, мультимедіа (комбіноване поєднання відео, звуків, тексту), що передаються операторами стільникового та інтернет-зв'язку [64, с. 166–167], також можуть бути використані в експертній, оперативно-розшуковій та слідчій діяльності, оскільки існує ймовірність, що в них міститься потенційна криміналістично значима інформація.

На початковому етапі збирання та обробка неструктурованих даних здійснюються безвідносно цілей та інтересів правоохоронних органів. Але у разі необхідності їх можна використовуватиме аналізу поведінки окремих людей та його груп, виявлення і відстеження переміщення злочинця, його дій [65, с. 105]. Біометрія, що спирається на технологію ВД і націлена на розпізнавання та ідентифікацію людей за їх фізичними та поведінковими рисами, все більше впроваджується в криміналістичну діяльність.

Загалом, як впливає з аналізу існуючої практики, неструктуровані ВД застосовуються різними як приватними, так і публічними суб'єктами в процесі профайлінгу, тобто збору інформації про фізичних осіб (персональних даних) з метою її подальшого використання (у тому числі комерційного) [66], при цьому часто дані дії здійснюються без з'ясування згоди досліджуваної особи.

Необхідно констатувати, що процес цифровізації виявив глибокий конфлікт між вимогами щодо захисту особистої інформації та фактичною неможливістю їх дотримання у разі її потрапляння у відкритий доступ.

Як справедливо зазначає Е. В. Талапіна, відбувається наростання протиріч між приватними та публічними засадами у праві, відкритістю та закритістю інформації, транспарентністю та таємницею приватного життя. А тому закономірно, що вищеописані способи використання ВД обумовлюють виникнення та загострення конфлікту між інтересами фізичних осіб та держави (а також різних організацій), що використовує технологію у своїй діяльності, в аспекті можливого порушення фундаментального конституційного права конкретних індивідів на недоторканність приватного життя (та похідного від права на захист персональних даних), що особливо актуально застосувати до неструктурованих ВД, які нерідко збираються без відома особи і можуть бути використані саме у криміналістичній діяльності.

Дійсно, необмежені збір та обробка інформації про особу технологією ВД, по суті, суперечать багатьом принципам закону «Про захист персональних даних».

Так, ВД несумісні з принципом обмеження обробки персональних даних наперед визначеними цілями, встановленим у вищезгаданому законі оскільки при їх застосуванні, зважаючи на технічні властивостей і призначення технології, зазвичай, піддається обробці вся наявна в державі чи організації інформація про особистість, зібрана зокрема раніше з інших цілей.

Отже, ВД також знаходяться у суперечності з концепцією поінформованого, конкретного та свідомого згоди як головної підстави легітимації обробки персональних даних, оскільки її ключовий елемент, поінформованість, полягає у наданні та розумінні вичерпного переліку цілей, для яких буде використано інформація, отримана внаслідок дії технології, що складно забезпечити практично.

Нарешті, знеособлення персональних даних не є гарантією їхньої анонімності в епоху сучасних технологій, оскільки ВД дозволяють з високою ймовірністю ідентифікувати особу конкретної особи за

допомогою встановлення кореляцій між фрагментами даних різного характеру (при цьому не треба знати ім'я, дату народження та подібну за значимістю інформацію).

Таким чином, неконтрольоване, не обмежене законом застосування даної технології як у суспільній практиці в цілому, так і в криміналістичній діяльності зокрема приносить певні загрози права і свободи людини, що обумовлює необхідність випереджальної розробки відповідного нормативно-правового регулювання.

По-друге, що є продовженням вищевикладеного, гіпотетично може бути протиправним факт як збору, а й обробки тієї інформації, що безпосередньо чи опосередковано стосується особистості (потенційної криміналістично значимої).

Цілком очевидно те, що з багатьох особливостей BD на практиці можливе прийняття невірних та протизаконних юридично значущих рішень, заснованих виключно на логічно непідтверджених висновки, отримані в результаті застосування технології, або зловживання їх використанням, що порушує загальноправовий принцип формальної рівності. Оскільки профайлінг на базі виявлення характерних асоціацій щодо конкретної особи дозволяє прогнозувати її поведінку, теоретично існує загроза обмеження конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян на основі високоточних припущень про їхню минулу або майбутню поведінку, отримані в результаті використання BD.

Висловлюється думка, що за наявності певної політичної волі можлива як шляхом профілактичних правових засобів не допустити потенційно можливе протиправне діяння (що в цілому є прогресивним способом використання технології), так і до його здійснення превентивно залучити до юридичної відповідальності, тобто покарати відповідну особу за ще недосконалу правопорушення, що є неприпустимим з правової точки зору.

У діяльності державних органів загалом позитивне використання технології BD, що розуміється у повному власному значенні (одночасно як сукупності великих масивів даних та інструментів, здатних їх обробити), в даний час вже здійснюється. У джерелах наводяться дані про використання профайлінгу у зарубіжній практиці (США) для попередньої оцінки загрози, яку представляє кожна окрема людина як потенційний правопорушник у рамках здійснення прогностичного поліцейського контролю [67].

Мета вітчизняної автоматизованої централізованої бази персональних даних про пасажирів та персонал (екіпаж) транспортних коштів полягає у виявленні пасажирів, щодо яких слід провести перевірку та при необхідності не допустити до поїздки для забезпечення безпеки. Разом з тим слід пам'ятати, що в рамках публічних відносин, заснованих на імперативних засадах, сфера диспозитивності, вільного розсуд індивіда значно обмежена, що зменшує коло можливостей останнього якщо виникають випадки свавілля з боку правозастосовника, а тому, на наш погляд, процес поширення BD та інших подібних технологій у практиці експерта та в судочинстві, що ґрунтується на його висновках, потребує науково-обґрунтованого, зваженого підходу.

По-третє, можна дійти невтішного висновку, що проби технологій штучного інтелекту із єдиною метою збору й обробки BD прийняття рішень у межах експертної практики вже здійснюються і демонструють істотні результати.

Зокрема, як зазначає Д.В. Бахтєєв, на кафедрі криміналістики Уральського державного юридичного університету реалізується проект, спрямований на створення штучної нейронної мережі, що здійснює попередній аналіз почеркового матеріалу (що потенційно може бути застосовано до розпізнавання інших об'єктів) з метою виявлення ознак підроблення підписів, виконаних без використання технічних засобів [68, с. 106], тобто слід констатувати розробку можливості прийняття досить високоточних рішень, подібних тим, що приймають експерти. Розроблена

модель, як зазначалося вище, заснована на використанні штучних нейронних мереж, що відтворюють роботу мозку людини, в силу чого можливий перехід від лінійності традиційних математичних алгоритмів до адаптивності, евристичного характеру прийнятих програмою рішень. Створення та налаштування функціонування системи ВД, побудованої на даних вихідних посилках, складається з трьох послідовних етапів:

1) збирання необхідного матеріалу (оцифрованих експериментальних зразків підписів та їх рукописних підроблених копій);

2) підбір та налаштування параметрів, відповідно до яких буде здійснюватися порівняння об'єктів під час навчання мережі (як їх виступають окремі загальні та приватні ознаки почерку, як співвідношення кутів нахилів штрихів, їх протяжність по горизонталі та вертикалі та інші, при відхиленні від встановлених можливих величин підпис вважається фальшивим);

3) навчання мережі та перевірка її працездатності (подається пара зразків підписів, одна з яких завжди справжня, інша – справжня або помилкова, при цьому системі заздалегідь відома якість підпису, дана операція повторюється кілька сотень тисяч разів).

У результаті система вивчає та впізнає варіаційні особливості підписів, виконаних однією людиною, та відмінності, що виявляються між оригінальними та фальшивими підписами.

На заключному етапі перевірка функціонування мережі здійснюється шляхом пред'явлення їй двох зразків підпису, один з яких справжній, а справжність другого залишається невідомою, що наближає її роботу до реальних умов і відповідає потребам практики. Тим самим із високою точністю виявляються відповідні саме ті ознаки, що розмежовують справжні та підроблені підписи, а також характеризують особу, яка їх виконала, за умови, що вихідні параметри були обрані правильно. Звісно ж, що такі інструменти у перспективі можна

використовувати у криміналістичному дослідженні документів загалом (як у почеркознавстві, але й, наприклад, в авторознавчій експертизі [69]), у криміналістичній реєстрації (на основі програмного аналізу структурованих баз даних можна робити криміналістично значущі висновки), в габітоскопії, трасології та інших галузях криміналістичної техніки, оскільки в даному випадку також виникає необхідність за допомогою побудови математичних моделей встановити імпліцитні закономірності та кореляції ефективно виявити та дослідити які здатні саме ВД, функціонування яких засноване на застосуванні комп'ютерного зору та штучних нейронних мереж, які опосередковують процес розпізнавання та подальшого аналізу образів з доступного та, як правило, неструктурованого емпіричного криміналістичного матеріалу.

Таким чином, слід констатувати, що впровадження технології ВД у криміналістичну діяльність має колосальні перспективи для розвитку, оскільки це гіпотетично дозволить підвищити релевантність та оброблюваності криміналістично значущої інформації, а отже, суттєво збільшить шанси на виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочину.

Звісно ж, що необхідно продовжити розробку відповідної нормативно-правової бази, що регулює відносини, що складаються у сфері використання ВД, причому пріоритетним напрямом правової політики повинно бути саме усунення низки проблем та ризиків, зазначених вище.

Слід законодавчо зафіксувати загальну заборону на прийняття рішень суб'єктами правозастосування, які породжують юридичні наслідки для громадян, що базуються виключно на автоматизованій обробці даних, оскільки навіть високорозвинена модель, яка відтворює людське мислення, здатна з незначною ймовірністю зробити помилку. В цьому зв'язку вважаємо справедливим погодитися з позицією, висловленою у правовій доктрині, що у низці ситуацій, які виникають на практиці, можливо, потрібно буде запровадити вимогу обов'язкового встановлення причинно-

наслідкових зв'язків, не виявлених при програмному аналізі, та доведення висновків за допомогою логічного обґрунтування.

Перераховане, однак, явно не може служити вичерпним вирішенням усіх проблем правового регулювання ВД, що вимагає подальшого наукового пошуку у векторі знаходження балансу між рішенням, що приймається в повністю автоматичному режимі, та рішенням, що приймається людиною. Безумовно, в найближчому майбутньому аналізована технологія не може і не має замінити суб'єкта правозастосування, повністю визначати його юридично значущі рішення. Її призначення служити особливим інструментом експерта, здатним генерувати криміналістично значимі висновки, що дозволяють йому з урахуванням інших наявних даних суттєво полегшити прийняття підсумкового рішення. А тому при позитивному розвитку ВД можна говорити саме про оптимізацію швидкості та якості роботи експерта, і, зрештою, – про зменшення негативного впливу людського фактора у криміналістичній практиці за рахунок передачі частини переважно «механічних» функцій експерта інформаційній системі, що вже до теперішнього часу, як впливає з вищевикладеного, має кілька конкретних форм вираження.

ВИСНОВКИ

Можна виділити такі ознаки людини як джерела криміналістично значимої інформації:

Індивідуальний характер даного об'єкта криміналістичного дослідження. Як і будь-який об'єкт криміналістичної ідентифікації, людина має властивість неповторності та відмінності від інших матеріальних та ідеальних об'єктів.

Наявність комплексу соціально-психологічних властивостей, вивчення та дослідження яких необхідне для ідентифікаційних, діагностичних, ситуаційних та класифікаційних завдань.

В основі функціонування людини як біосоціальної системи лежить сукупність генетично певних факторів, що полягають у соматичних, морфологічних, психічних та соціальних властивостях.

Сутність людини визначається через людську діяльність, під якою розуміється активність, спрямовану перетворення об'єктів чи суб'єктів. Людина стає об'єктом криміналістичного дослідження лише в тому випадку, коли він здійснюватиме діяльність, пов'язану із скоєнням чи розслідуванням злочину. При цьому інтерес для криміналістичної науки представлятиме не його внутрішній світ сам собою, лише внутрішній світ, відбитий у тій чи іншій формі людської активності.

Участь у відбивних процесах властивостей людини у процесі здійснення злочинної діяльності та пошуково-пізнавальної діяльності з виявлення, розслідування, розкриття та попередження злочинів. При цьому процес відображення властивостей людини у процесі здійснення будь-якого із зазначених видів діяльності носить прямий і зворотний характер – наприклад, злочинець, здійснюючи злочинну діяльність, що відображає частину своїх властивостей на матеріальні носії – знаряддя скоєння злочину; у свою чергу предмети, які злочинець використовує скоєння діяння, знаходять свій відбиток на тілі злочинця, у його свідомості тощо.

Слідчий, здійснюючи пошуково пізнавальну діяльність, відображає властивості особистості процесуальні документи (почерк та письмове мовлення); використання засобів криміналістичної техніки знаходить своє відображення на властивості особистості слідчого.

Феноменальний характер. Полягає в тому, що людина досліджується в криміналістиці синтетично, виходячи з різних позицій наук та наукових знань.

Узагальнюючи вищесказане, можна запропонувати наступне визначення людини як криміналістичної категорії: людина як джерело криміналістично значущої інформації – це індивід, що є складною самоналаштовується і саморегульовану систему, що володіє сукупністю соціально-психологічних якостей, що здійснює свою діяльність на основі генетично визначених факторів та умов соціалізації, і є учасником відбивних процесів у процесі злочинної діяльності з однієї сторони, та діяльності з виявлення, розслідування, розкриття злочинів, з іншого.

Основними властивостями зовнішності людини є рефлексорність, індивідуальність та відносна стабільність. Індивідуальність – це унікальний набір елементів зовнішності та особливостей кожної людини. Тут Фантомас – справжня знахідка для слідчих. У світі немає жодної людини, чия сукупність елементів зовнішнього вигляду абсолютно ідентична іншому. Навіть близнюки різні. Відносна стабільність – це незмінність зовнішнього вигляду людини протягом певного періоду часу. він дозволяє ідентифікувати людини через багато років з моменту її відображення у пам'яті, на фото чи відео. більше, певна мінливість елементів зовнішності під час дорослішання, старіння не перешкоджає ідентифікації людини за елементами зовнішності, оскільки криміналістам відомі закономірності вікових змін. наприклад, існують комп'ютерні програми, які дозволяють змодельовати портрет однієї й тієї людини через кілька років, використовуючи вже існуючий образ. Рефлексорність - це здатність людини запам'ятовуватись оточуючим, виглядати природно на

фотографіях та під час відеозйомки. є особи, які надзвичайно важко описати. у свідомості людини, яка намагається згадати таку злочинця, цей образ розмивається, втрачає свої специфічні риси. це може бути виправлено лише тоді, коли опис проводиться під наглядом професійного габітоскопіста.

Габітоскопія (від лат. *habitus* зовнішній вигляд людини, його конституція, статура та грецьк. *skoreo* розглядати) або габітологія – розділ криміналістики, що вивчає елементи та ознаки зовнішності людини, відображення зовнішнього його вигляду, що використовуються в розшуковій та слідчій практики, спеціальні техніко-криміналістичні засоби та методи збирання даних про зовнішній вигляд людини, особливості проведення криміналістичної портретної експертизи.

Можливість ототожнення злочинця обумовлена таким властивостям зовнішнього вигляду людини, як:

1) індивідуальність (неповторність рис зовнішності, властивість лише конкретній людині, навіть якщо мова йдеться про близнюків);

2) відносна стійкість (практична незмінність протягом усього життя, особливо якщо мова йдеться про ознаки, пов'язані з кістково-хрящовою структурою людського тіла. Утруднити ідентифікацію може хірургічне втручання або фізичні травми, проте менш, ці випадки лише ускладнюють ідентифікацію, але не роблять її повністю неможливою);

3) рефlectorність (здатність відбиватися і зніматися на матеріальних (фото, відео) та ідеальних (пам'яті, уявних образах) носіях.

4) Система прийомів та методів зі збирання, дослідженню, використанню інформації про ознаки людської зовнішності включають:

5) упорядкований опис зовнішності людини (і в зокрема злочинця) за системою «словесний портрет» при допомоги спеціальної термінології, що дозволяє врахувати все існуючі суттєві характеристики зовнішності, а суворе відповідність стандартизованої термінології виключає різні тлумачення будь-яких ознак зовнішності особи;

б) опис зовнішності людини за методом суб'єктивного портрета (на підставі уявного образу, що зберіглася у пам'яті людини). У відсутності фотозображень такий опис дозволяє скласти цілісне уявлення про зовнішній вигляд підозрюваного. Проте незважаючи на наочність такого різновиду портрета, повністю покладатися на нього під час розслідування злочинів не можна, оскільки вони відображають суб'єктивне сприйняття конкретного очевидця;

7) реконструкція особи по черепу (у разі виявлення останків людини з зруйнованими м'якими тканинами обличчя), виконувана антропологами чи судовими медиками, можлива у зв'язку з наявними залежностями між будовою кісток черепа та його товщиною, а також формою м'яких тканин. Підготовка скульптурного зображення голови передуює аналізу черепа; графічне та пластичне відновлення голови. Слід враховувати, що з аналізу кісток черепа антропологи можуть встановити лише стать, вік, расу людини. Можливість визначити форми та розміри тих частин особи, які не прилягають до кісток черепа відсутня. У зв'язку з цим, інформація про такі ознаки та елементи зовнішності як розмір і форма носа, розріз очей, товщина губ, колір волосся при відсутності описових відомостей про них та суб'єкта, можливо представлена умовно, що робить аналізований портрет досить суб'єктивним. Крім того, зазначимо, що на формування ознак зовнішності, крім генетичної схильності, впливають шкідливі звички, захворювання та інші випадкові фактори, перенесені травми, спосіб життя.

В даний час трудомісткий скульптурний процес реконструкції особи по черепу замінено на графічне відтворення особи за допомогою спеціальних комп'ютерних програм.

Отримання об'єктивних відображень людської зовнішності здійснюється: – методом розпізнавальної (сигналетичної) фотозйомки живих осіб та трупів з метою кримінальної реєстрації, з фіксацією особливостей їхньої зовнішності; – зліпки з обличчя або інших частин тіла

(за допомогою гіпсу або силікону). Застосовується в основному для виготовлення зліпків померлих осіб посмертні маски. Однак їх виготовлення не дає можливість зафіксувати такі елементи обличчя, як очна область та вушні раковини. Комп'ютерні програми ідентифікації осіб. Завдяки сучасним технологіям стало можливо зчитувати інформацію з особи на підставі біометричних даних. Такі апарати встановлені в метро, аеропортах, на вокзалах, у банках та інших людних, у тому числі громадських місцях.

Принцип роботи даного обладнання та приладів полягає в тому, що особа людини фіксується за шістнадцятьма контрольних точок. Збіг шести з них визнається достатнім для висновку про тотожність особи, що ідентифікується. Необхідно також зазначити, що у слідчій практиці нерідко застосовується метод експертної портретної ідентифікації, метою якої є ототожнення особи, зображеного на фото чи відео матеріалі. В основу цього методу закладено описові, вимірювальні та ймовірно статистичні методи (вивчення форми, величини, положення, кількості, ступеня виразності та симетрії елементів зовнішності).

У наші дні практика використання нових комп'ютерних методів більшою мірою поширюється на криміналістику. У цій галузі існують програми, що дозволяють моделювати образ злочинця з урахуванням його специфічних характеристик. Використання даних програм є досить перспективним напрямом розвитку. Однак, слід зауважити, що наявність сучасних автоматизованих інформаційних систем у підрозділах МВС не забезпечує високий рівень розкриття злочинів. Важливою умовою досягнення позитивного ефекту є правильне та своєчасне їх застосування, оскільки на сьогоднішній день алгоритм розкриття злочину є застарілим. \ Потрібно перебудувувати встановлену систему та активно використовувати нововинайдені інформаційні методи та засоби, які значно скоротять час на оперативно-слідчі заходи та збільшать час на прийняття рішень для розшуку та затримання підозрюваного.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Осипенко І. П. Ідентифікація особи за ознаками зовнішності / І. П. Осипенко, М. М. Гарига-Грихно. Криміналістичний вісник. 2017. №1. С. 142–148.
2. Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. Навчально-методичний посібник для самостійної роботи і практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика». / Харків : Нац. юрид. акад. України, 2008. 103 с.
3. Шеремет А. П. Криміналістика : навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. Київ: 2009. 472 с.
4. Волобуєв А.Ф., Даньшин М. В., Іщенко А. В. Криміналістика: підручник Харків: МВС України нац. ун-т внутр. справ, 2018. 384 с.
5. Потапов С. М. Введение в криминалистику : учеб. пособие. Москва: РИО ВЮА КА, 1946. 46 с.
6. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. Москва: ЭКЦ МВД России 2001. 240 с.
7. Гулкевич З. Т. Про поняття і проблемні аспекти габітоскопії — криміналістичного вчення про дослідження зовнішності людини. Київ: Юрінком Інтер. 2019. 145 с.
8. Манько Є.С. Зовнішність людини як об'єкт криміналістичного дослідження, її властивості, елементи та ознаки. Криміналістичний вісник. 2018. (№1 29) С. 52–57.
9. Безкоровайний Б.В. Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09 Національна академія прокуратури України. Київ, 2018. 210 с.

10. Щерба С. П., Тофтул М. Г., Заглада О. А., Федоренко В. О. Філософія: короткий виклад : навчальний посібник, Житомир, 2003, 352 с.
11. Шепітько В. Ю. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Харків : Право, 2019. 456 с.
12. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия. Москва: БЕК, 1997. 342 с.
13. Россинская Е.Р., Галяшина Е.И., Зинин А.М., Теория судебной экспертизы: учебник / відп. ред. Е.Р. Россинской. Москва : Норма, 2011. 415 с.
14. Лук'янчиков Б. Є., Лук'янчиков Є. Д, Петряев С. Ю. Криміналістика : навчальний посібник у 2 ч. Ч. I : Вступ до курсу криміналістики. Криміналістична техніка, Київ: Національний технічний університет України «КПІ імені І. Сікорського», 2017. 374 с.
15. Винберг А.И., Шляхов А.Р. Общая характеристика методов экспертного исследования. Общее учение о методах судебной экспертизы: сб. науч. тр. ВНИИСЭ МЮ СССР. Вып. (№ 28). Москва. 1977. 136 с.
16. Шухнин М.Н. Применение технико-криминалистических и судебно-экспертных методов установления личности по неопознанному трупу при расследовании преступлений: дисс. ... д-ра юрид. наук: Саратов, 2000. 351 с.
17. Эйсман А. А. Криминалистика в системе юридических и естественных наук. Сборник научных работ Литовского НИИСЭ, № 1. Вильнюс, 1963, с. 27.
18. Хитев А. П. Тактические особенности осмотра неопознанного трупа на месте его обнаружения. ЭКОНОМИКА и ПРАВО. 2020. № 12. С. 190–193. URL: <https://doi.org/10.37882/2223-2974.2020.12.38> (дата звернення: 14.11.2021).
19. Белкин Р. С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике. Москва : Юридическая литература, 1988. 302 с.

20. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И., Зинин А. М. Судебно-экспертная деятельность: правовое, теоретическое и организационное обеспечение / под ред. Е.Р. Россинской. Москва: Норма. 2017. 372 с.
21. Савельева И. В. «Мовний портрет» та «Мовленнєвий портрет»: порівняльний аналіз понять в системі криміналістичних знань. Юридичний бюлетень : наук. журн. / редкол.: О. Г. Предместніков та ін. Одеса, ОДУВС, 2017. Вип. 4 (4). 207 с.
22. Аленин А. П., Дубягин Ю. П., Кузнецов А. А. Использование словесного портрета в розыскной деятельности ОВД: учеб.-практ. пособие. Омск, 1996. 237 с.
23. Вороновский Н. Д. Судебная фотография. Москва: 1948. 16 с.
24. Дмитриев Е.Н. Судебная фотография: курс лекций. Москва, 2010. 278 с.
25. Дубягин Ю.П. Новые виды фиксации признаков внешности неизвестных погибших с помощью пластических моделей: учеб. пособие. Москва, 1990. 136 с.
26. Щерба С. П., Тофтул М. Г., Заглада О. А., Федоренко В. О. Філософія: короткий виклад , 2003. 352 с.
27. Сокиринська О. А. Криміналістичні та процесуальні питання ідентифікації людини за слідами-відображеннями : автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.09 . Київ, 2019. 18 с.
28. Проткин А. А., Ефименко А. В. Интеграция знаний при подготовке экспертов (специалистов) в области криминалистического исследования документов и габитоскопии. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/integratsiya-v-gabitoskopii/viewer> (дата звернення 15.10.2021).
29. Ващук О.П. К вопросу о криминалистическом исследовании невербальной информации, содержащейся в динамических признаках человека. Криминалистика и судебная экспертиза : міжвідом. наук.-метод.

зб. : /ред.: А. В. Янчук, О. М. Олійник, О.Г. Рувін, Мінюст України; КНДІСЕ. Київ, 2014. Вип.(№ 59). С. 196–203.

30. Михайлов А. Е. Предъявление для опознания (уголовно процессуальный и криминалистический аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2011. 22 с.

31. Волобуєв А. В., Лозова С. М. Про сутність та психологічні засади пред'явлення для впізнання. Форум права. 2009. (№ 2). С. 70–74.

32. Бахін В. В., Гончаренко А. В. Як розкриваються злочини (Криміналістика у питаннях та відповідях) : посібник для студ. юрид. навч. закл.; Київ. ун-т ім. Тараса Шевченка. Юрид. фак-т. Київ, 1996. 198 с.

33. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. Л. Загальна психологія : підручник. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ: Каравелла, 2014. 464 с.

34. Волобуєв А. В., Лозова С. М. Про сутність та психологічні засади пред'явлення для впізнання. Форум права. 2009. (№ 2) С. 70–74.

35. Ізотов О. Ідентифікація особи при проведенні досудового розслідування. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. № 3. С. 102–109.

36. Морозова Н. В. Криминалистическая габитоскопия: учебное пособие. Орел: ОрЮИ МВД России имени В. В. Лукьянова, 2015. 13-15 с.

37. Цигикало О. В. Анатомія людини : ілюстр. навч. посіб. для самост. підг. студ. до практ. занять Чернівці, 2011. 253 с.

38. Лук'янчиков Є. Д. Законодавче регулювання ідентифікації об'єктів за слідами пам'яті. ВІСНИК КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА № 1. 2018. 183 с.

39. Советская криминалистика: учебник / под.ред. Р. С. Белкина. Москва: Юрид. лит., 1979. 464 с.

40. Ничитайло І. Криміналістична ідентифікація особи за ознаками зовнішності в ході здійснення оперативно-розшукової діяльності Підприємництво, господарство і право. 2009. № 9. 175–178 с.

41. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник: Київ. Кондор, 2005. 588 с.
42. Бригинець І. Формування уявного образу. Підприємництво, господарство і право. 2007. №11. С. 153-155.
43. Бригинець І. Поняття і сутність методу словесного портрета та його значення у практичній діяльності правоохоронних органах Підприємництво, господарство і право. 2008. №6. С. 148–151
44. Калюга К. В. Габітоголія як відображення криміналістичної інформації щодо особи злочинця. Наукові праці НУ ОЮА. 2017. 234 с.
45. Гора І. В., Іщенко А. В., Колесник В.А. Криміналістика. Київ, 2007. 228 с.
46. Проткин А. А., Ефименко А. В. Интеграция знаний при подготовке экспертов (специалистов) в области криминалистического исследования документов и габитоскопии. Криминалистика и новые вызовы современности (58-е криминалистические чтения). Москва: 2018. 1 электрон. опт. диск (DVD-R).
47. Киселевич И.В., Зинин А.М., Пичугин С.А. Новая концепция обучения слушателей факультета переподготовки и повышения квалификации Московского университета МВД России дисциплине: «Габитоскопия и портретная экспертиза» Вестник Московского университета МВД России. 2014. № 4. С. 73–77
48. Информационные технологии. Биометрия. Форматы обмена биометрическими данными. Часть 5. Данные изображения лица. URL:<http://protect.gost.ru/v.aspx?control=8&baseC=-1&page=0&month=-1&year=-1&search=&RegNum=1&DocOnPageCount=15&id=224075>. (дата звернення: 02.10.2021)
49. Свитнев А.И. Оценка эксплуатационных затрат комплекса оперативной идентификации личности. Вестник Ленинградского государственного университета имени А.С. Пушкина. 2015. Т. 6. № 4. С. 139–149

50. Зонов Ю.Б., Емышев В.С., Водопьянов В.И. и др. Применение фотограмметрических комплексов: методическое пособие. Москва, 2003. 254 с.
51. Subsol G. Quatrehomme Automatic 3D facial reconstruction by feature-based registration of a reference head. In J.G., Marks M.K. Computer / G. Subsol./ Graphic facial reconstruction. Clement, 2005. 193 с.
52. Авдєєва Г. К. Тенденции развития судебной экспертизы Вісн. Луганського держав. уні-ту внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка : Спеціальний випуск №1 «Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні». Луганськ : ЛДУВС. 2013. С. 50.
53. Івасишин Т. М. Розвиток криміналістики в Україні Юридичний науковий електронний журнал (№2). 2020. (дата звернення 11.10.2021).
54. Швець Д. В. Актуальні проблеми процесуального та техніко-криміналістичного забезпечення досудового розслідування. Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 28 лист. 2019 р.). Харків : Харківс. нац. ун-т внутр. справ, 2019. С. 13-15
55. Шевчук В. М. Інноваційні криміналістичні продукти у правозастосовній діяльності: поняття, ознаки та проблеми впровадження у практику. Наукові праці НУ ОЮА. 2020. URL: <http://npuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/671/708> (дата звернення: 09.11.2021)
56. Койсин А. А. История становления и развития уголовной (криминалистической) регистрации. Сибирский юридический вестник. 2018. № 2. С. 104–115
57. Forensic science // Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/science/forensic-science> (дата звернення: 08.10.2021).

58. Lynch C. Big data: How do your data grow? Nature. 2008. Vol. 455. №. 7209. pp. 28–29.
59. Савельев А. И. Комментарий к Федер. закону от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и защите информации» (постатейный). Москва: Статут, 2015. 320 с.
60. Manyika J., Chui M., Brown B. et al. Big data: The next frontier for innovation, competition, and productivity. McKinsey Global Institute, 2011. 146 p.
61. Чаннов С. Е. Большие данные в государственном управлении: возможности и угрозы. Журнал российского права. 2018. № 10 (262). С. 111–122.
62. Зайцев П. А. Практические вопросы выбора эффективной автоматизированной дактилоскопической идентификационной системы (АДИС) Эксперт-криминалист. 2008. Вып. 2. С. 20–22.
63. Репин А.В., Лобойко Ю.Д., Зырянов В.В. Современное состояние и проблемы использования АДИС «Папилон» в деятельности Управления ФСКН России по Красноярскому краю. Вестник Сибирского юридического института МВД России. 2012. № 2 (11). С. 68–71.
64. Мещеряков В. А., Хорунжий С. Н. Влияние концепции «Больших данных» на криминалистическую теорию причинности Причинность в криминалистике: сб. науч.-практ. статей под общ. ред. И. М. Комарова. Москва: Юрлитинформ, 2018. С. 164–168.
65. Ахтеев Д. В. Большие данные и искусственный интеллект в следственной и экспертной деятельности. Актуальные проблемы судебной экспертизы: Международная научно-практической конференции. Иркутск: Восточно-Сибирский институт МВД России, 2019. С. 104–107
66. Ларионова В. А. Информационный брокер как новый субъект информационного права в эпоху Big Data Право в сфере Интернета: сборник статей / отв. ред. М. А. Рожкова. Москва: Статут, 2018. С. 62–10

67. Thompson T. Crime Software May Help Police Predict Violent Offences. The Guardian. 2010. July 25. URL: <http://www.theguardian.com/uk/2010/jul/25/police-software-crime-prediction> (дата звернення: 12.10.2021)

68. Пясковський В.В., Черноус Іщенко А.В., Алексєєв О.О. Криміналістика: підручник. Київ: «Центр учбової літератури», 2015. 544 с.

69. Шаталов А. А. Модели и методы выявления закономерностей в информационном потоке на примере рукописного текста с целью установления его авторства: дис ... канд. техн. наук. Тамбов, 2015. 170 с.